

Beogradski centar za ljudska prava

**POSTUPANJE SA LICIMA
LIŠENIM SLOBODE**

bilten

Beograd, mart - april 2010.

Uvodne napomene

Od maja 2009. godine Beogradski centar za ljudska prava sprovodi projekat čiji je cilj unapređivanje pravne regulative i prakse radi sprečavanja i kažnjavanja torture i drugih nečovečnih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, u okviru kojeg posećuje ustanove u kojim se nalaze lica lišena slobode – kazneno-popravne ustanove i policijske stanice. Kratki izveštaji o obavljenim posetama biće objavljivani periodično (četiri puta godišnje), u biltenima u elektronskoj formi, dok će detaljni izveštaji o stanju u ovim ustanovama biti objavljeni u godišnjem izveštaju.

Do sada je posećeno 16 ustanova: kazneno-popravni zavodi u Somboru, Požarevcu, Šapcu i Čupriji, kazneno-popravni zavod za žene u Požarevcu, okružni zatvori u Subotici, Zaječaru, Negotinu, Novom Pazaru, Kraljevu, Kragujevcu, Novom Sadu, Zrenjaninu, Beogradu i Smederevu i Specijalna zatvorska bolnica u Beogradu. Tim Beogradskog centra sastavljen je od pravnika i lekara, a posete se sastoje iz razgovora sa upravom ustanove, medicinskim osobljem, osuđenim i prekršajno kažnjenim licima, zaposlenim u službi obezbeđenja i vaspitačima, iz uvida u evidencije i obilaska objekata, posebno prostorija za smeštaj lica lišenih slobode. Pored toga, informacije o postupanju prema licima lišenim slobode u svim ustanovama se prikupljaju i zahvaljujući telefonskim pozivima i pismima osuđenih lica i njihovih porodica. U ovom biltenu se nalaze kratki izveštaji o posetama ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija obavljenim u periodu od februara do aprila 2010. godine.

Kako je, prema odredbama Zakonika o krivičnom postupku, za razgovor sa licima koja se nalaze u pritvoru potrebna prethodna saglasnost postupajućeg sudije, prilikom poseta se ne obavljaju razgovori sa ovim licima, jer je teško unapred, pre posete, znati ko su lica koja se nalaze u pritvoru i ko je postupajući sudija. Razgovori sa osuđenim licima se obavljaju bez prisustva obezbeđenja i uprave.

Pored poseta ustanovama u kojim se nalaze lica lišena slobode, saradnici Beogradskog centra za ljudska prava prate i postupanje tužilaštva i sudova u vezi sa kažnjavanjem torture, a tokom projekta posebna pažnja biće posvećena i izveštavanju medija o mogućim slučajevima torture.

Izradu biltena finansijski su podržali Evropska unija i Institut za otvoreno društvo. Za sadržaj biltena isključivo je odgovoran Beogradski centar za ljudska prava. Stavovi izneseni u njemu nikako se ne mogu smatrati stavovima Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Beogradski centar za ljudska prava se zahvaljuje na saradnji svim zaposlenim u Upravi za izvršenje krivičnih sankcija, bez čije pomoći sprovođenje ovog projekta ne bi bilo moguće.

Bilten su pripremili Nevena Dičić, Dina Dobrković, Bojan Gavrilović, Marija Ilić, Žarko Marković, Milena Šterić i Jovana Zorić.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

OKRUŽNI ZATVOR U NOVOM SADU

Vreme posete: februar 2010.
Brojno stanje u vreme posete: 388 osuđenih, 34 prekršajno kažnjenih, 245 lica u pritvoru (ukupno 667)
Prosečno brojno stanje u poslednje 2 godine: oko 600
Struktura po polu: 661 muškarac, 6 žena

1. Materijalni uslovi

Osuđena lica smeštena su u dva objekta. U jednoj, novijoj zgradi se nalazi poluotvoreno odeljenje, dok su u drugoj smešteni prijemno i zatvoreno odeljenje, prostorije za smeštaj lica koja se nalaze pod pojačanim nadzorom i samice. Kada je u pitanju smeštaj, osnovni problem predstavlja izuzetna prenaseljenost. Zatvor je projektovan za smeštaj oko 320 lica, a trenutno ih je duplo više.

Zgrada u kojoj je poluotvoreno odeljenje je novijeg datuma, prostorije su dobro osvetljene, proventrene i čiste. U sobama je uglavnom smešteno po 6 do 8 osuđenika. Svaki osuđenik ima svoj ormarić za stvari. Kupaonice su u dobrom stanju.

Druga, starija zgrada, namenjena za smeštaj osuđenika u zatvorenom tretmanu je u lošijem stanju i u njoj je posebno izražena prenaseljenost. U sobama boravi od 14 do 20 osuđenika. Kreveti na sprat su vrlo zbijeni. Spavaonice nisu dovoljno velike da bi mogla biti poštovana odredba ZIKS kojom je propisano da na svako osuđeno lice mora doći najmanje osam kubnih, odnosno četiri kvadratna metra prostora. Zidovi su u prilično lošem stanju, prisutna je vlaga, posebno u prizemlju. Prostorije namenjene za smeštaj lica koja se nalaze pod pojačanim nadzorom su u boljem stanju nego ostale, čistije su, vlaga se manje oseti i u njima je smešteno znatno manje osuđenika nego u ostalim prostorijama, tako da su uslovi za boravak u njima nešto bolji. U prijemnom odeljenju smešteno je 8 kreveta, u prostoriji od dvadesetak kvadratnih metara. Samice su dobro osvetljene ali su sanitarije prilično dotrajale. Kupaonice su u lošem stanju a problem predstavlja i činjenica da nije moguće obezbediti dovoljno tople vode. Trpezarija je prostrana i dobro osvetljena, a higijena u prostorijama u kojima se spremaju i služe obroci je zadovoljavajuća. Za pušače je obezbeđena posebna prostorija. Sobe su otvorene tokom celog dana i noći, tako da se osuđenici praktično neometano mogu kretati po celom spratu.

U okviru šetališta nalaze se igralište za mali fudbal i jedan koš, a za rekreaciju je dostupna i mala teretana.

2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Od osuđenika sa kojim smo razgovarali nismo dobili pritužbe koje bi se ticale eventualnog fizičkog ili psihičkog zlostavljanja od strane službe obezbeđenja. Odnose sa službom obezbeđenja i upravom zatvora opisuju kao korektne.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Osuđenici su dobro upoznati sa svojim pravima i načinom funkcionisanja zatvorskih službi. Dostupni su im za njih najvažniji propisi – ZIKS i Pravilnik o kućnom redu.

Deo osuđenika je radno angažovan. Neki rade u okviru zatvora, a neki u gradskim preduzećima. Rad se plaća, ali su, prema rečima osuđenika, isplate neredovne.

Prema rečima osuđenika, u šetnji na otvorenom ili u teretani provode oko sat vremena dnevno, što je manje od Zakonom propisanog vremena (ZIKS propisuje da bi osuđena lica na otvorenom trebala provoditi najmanje 2 sata dnevno).

Osuđenici nisu imali ozbiljnije primedbe na način vođenja disciplinskih postupaka. Ipak, treba naglasiti da zatvor trenutno nema stalno zaposlenog pravnika. Tek kada ovo mesto bude popunjeno, stvoriće se uslovi da se disciplinski postupci i evidencije o njima vode na bolji način.

Pritužbe osuđenika uglavnom su se odnosile na kvalitet hrane, nedostatak tople vode i kategorizaciju, koju uglavnom smatraju nepravičnom. Ipak, najozbiljnije primedbe odnosile su se na prenaseljenost i bezbednost. Zbog arhitektonskih rešenja, koja su takva da omogućavaju da se osuđenici mogu tokom celog dana i noći neometano kretati i prelaziti iz jedne prostorije u drugu, što znači da se preko 100 osuđenika praktično nalazi u jednoj prostornoj celini, i zbog nedovoljnog broja ljudi u službi obezbeđenja, neki od osuđenika smatraju da im je ugrožena bezbednost, jer ne veruju da bi u slučaju ozbiljnijih fizičkih sukoba obezbeđenje moglo adekvatno da reaguje i zaštititi ih od napada.

Kontakt sa spoljnim svetom je obezbeđen, unutar zgrade postoje telefonske govornice, omogućeno je slanje i prijem pisama, kao i prijem paketa. Posete se sprovode u skladu sa odredbama ZIKS.

3. Bezbednost

Prenaseljenost i mali broj zaposlenih u službi obezbeđenja su osnovni problemi koji se tiču bezbednosti. Ovi problemi se posebno odnose na zatvoreno odeljenje, u kojem su smešteni osuđenici svrstani u podkategorije V1 i V2 (prema Pravilniku o kućnom redu u kazneno-popravnim zavodima i okružnim zatvorima u kategoriju V, odnosno podkategorije V1 i V2 razvrstavaju se osuđeni kod kojih se na osnovu osobina ličnosti, vrste i težine učinjenog krivičnog dela, ranijeg načina života, i ostvarenog nivoa prevaspitanja, očekuje otežana adaptacija na zavodske uslove i sa kojim je potreban intenzivniji vaspitno-korektivni rad). Treba istaći da je u vreme izgradnje prostorija Okružnog zatvora u Novom Sadu bilo planirano da one služe za smeštaj takozvanih primarnih osuđenika (osuđenika koji se prvi put nalaze na izdržavanju kazne zatvora, i koji se u okružnim zatvorima retko svrstavaju u kategoriju V), i da su same prostorije i projektovane u skladu sa tim planom, tako da između prostorija u kojim osuđenici spavaju i borave tokom dana i toaleta i kupaonica nema pregrada, što znači da se osuđenici tokom celog dana i noći neometano mogu kretati po celom spratu i prelaziti iz jedne prostorije u drugu, što, imajući u vidu da je broj stražara mali, može predstavljati bezbednosni problem, jer su ozbiljni fizički sukobi među

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

ovako velikim brojem osuđenika uvek mogući, a broj stražara nije toliki da bi obezbedio adekvatnu reakciju i sprečio nastupanje ozbiljnih posledica po bezbednost osuđenika. I sami stražari priznaju da je teško kontrolisati ovako veliki broj osuđenika u uslovima boravka u kojim se nalaze.

Osuđenici priznaju da među njima postoji jasna hijerarhija ali kažu da postojanje neformalnog sistema ide u prilog bezbednosti. Postoji netrpeljivost prema osuđenima koji izdržavaju kaznu zbog tzv. seksualnih delikata.

U delu zatvora namenjenom za smeštaj lica u pritvoru postoji video-nadzor.

4. Zdravstvena nega

U ovom zatvoru postoji ambulanta opšte prakse i stomatološka ambulanta. Prostorija u kojoj je ambulanta opšte prakse je prostrana, dobro osvetljena i uredna. Jedina oprema kojom raspolaže ambulanta opšte prakse su aparat za merenje krvnog pritiska i elektrokardiogram. U stomatološkoj ordinaciji postoji stomatološka stolica i oprema za vađenje zuba.

U zdravstvenoj službi je stalno zaposlen samo jedan doktor specijalista opšte medicine koji ujedno obavlja i poslove u prevaspitnoj službi (interesantno je da važećom sistematizacijom nije predviđeno da u zatvoru bude stalno zaposlen lekar). Zaposlena su još dva doktora koji su specijalisti opšte medicine, i dva medicinska tehničara, čije je radno vreme je organizovano u dve smene (prva smena je od 8 do 13 h, a druga od 13 do 21 h). Tehničari rade i subotom i nedeljom. Doktori rade i po pozivu, u slučaju da u toku noći ili vikendom postoji hitan slučaj. Dvojica lekara, specijalista neuropsihijatrije i specijalista infektivnih bolesti, posećuju ustanovu dva puta nedeljno, a po potrebi i češće. U stomatološkoj ambulanti vrši se samo vađenje zuba, a stomatolog radi jednom do dva puta nedeljno. U ustanovi su zaposlena i četiri psihologa i dva specijalna pedagoga.

Timski sastanci medicinskog osoblja sa upravom se održavaju povremeno, a prema rečima radnika zdravstvene službe, komunikacija prilikom rešavanja hitnih pitanja je vrlo dobra. Medicinsko osoblje održava svakodnevne jutarnje sastanke koje koristi za konsultacije.

Prilikom dolaska u ustanovu svaki osuđenik biva pregledan, i tada dobija osnovne informacije o funkcionisanju zdravstvene službe, kao i druge medicinske informacije.

Kontrola i nadzor nad ishranom, higijenom, sanitarnim uređajima, ventilacijom i grejanjem se redovno vrše i u tome učestvuje medicinska sestra ili lekar. Vašljivosti ima povremeno, i uglavnom se javlja među prekjajno kažnjenim osuđenima. Ti problemi se uspešno saniraju. Postoji program edukacije osuđenika u sklopu metadonskog centra koji saraduje sa nacionalnim metadonskim centrom, Kliničkim centrom Vojvodine, Institutom za javno zdravlje i Epidemiološkim zavodom u Novom Sadu. U rad metadonskog centra uključeni su doktori, medicinski tehničari, psiholozi i pedagozi, koji su imali adekvatnu edukaciju iz ove oblasti. Vrše se testiranja na HIV i hepatitis, a postoji i savetovalište za obolele osuđenike. Važno je napomenuti da se u sklopu ovog centra sprovodi i supsticiona terapija

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

odvikavanja od upotrebe narkotika. Kada je u pitanju terapija hroničnog hepatitisa, postoji saradnja sa drugim nadležnim ustanovama.

Apoteka je pod nadzorom medicinskog tehničara, dobro je snabdevena, a najviše se koriste sedativi. Zatvor nema laboratoriju, ali saraduje sa terenskom službom nadležnog doma zdravlja, koja obavlja potrebne laboratorijske analize.

Ustanova nema stacionar. Postoje prostorije koje su primarno namenjene za potrebe stacionarnog lečenja, ali zbog nedostatka finansijskih sredstava i prenaseljenosti, stacionar ne postoji, tako da bolesni osuđenici leže u svojim sobama ili u civilnim medicinskim ustanovama, u zavisnosti od ozbiljnosti bolesti.

Lekarski pregled se zakazuje preko službe obezbeđenja, i obavlja dan kasnije (izuzev kada se prijavi petkom), pri čemu nema selekcije prijava. Hitne intervencije se vrše u nadležnom zdravstvenom centru. U hitnim slučajevima, služba obezbeđenja poziva lekara. Pristup civilnim zdravstvenim ustanovama je dobro regulisan. U pratnji osuđenika koji se transportuje u drugu ustanovu radi lečenja ide samo obezbeđenje, ali ne i medicinski tehničar, osim u hitnim slučajevima ili kada je u pitanju duži put. Napominjemo da bi prilikom takvog transporta uvek trebao da bude prisutan zdravstveni radnik.

Zdravstveni kartoni osuđenika se uredno vode. Sistematski pregledi osuđenika se ne vrše. Pregled osuđenika kojima je izrečena mera upućivanja u samicu se redovno obavlja. Postoje uslovi za uvođenje posebnog režima ishrane i za sprovođenje psihoterapije i radne terapije. Neuropsihijatar i psiholog su posebno edukovani iz oblasti zatvorske patologije.

Osuđenicima su dostupne informacije o njihovom zdravstvenom stanju. Dobili smo podatak da nije bilo odbijanja predložene terapije. Pregledi se vrše u ambulanti, bez prisustva službe obezbeđenja, izuzev kada postoje bezbednosni razlozi koji zahtevaju prisustvo obezbeđenja.

Medicinsko osoblje je posebno edukovano da prepozna znake rizika od samoubistva. Zdravstveni radnici su upoznati sa procedurom u slučaju povređivanja osuđenika u međusobnom sukobu kao i u sukobu sa službom obezbeđenja. Lekarski pregledi nakon primene mera prinude se vrše u skladu sa odredbama ZIKS, a vrši se i pregled pre otpuštanja iz ustanove.

5. Osoblje

Kada je u pitanju osoblje, najvažnije je istaći da je broj zaposlenih u službi obezbeđenja značajno manji od potrebnog. Taj broj je manji čak i od onog predviđenog sistematizacijom, koja je pravljena kada je broj zatvorenika bio manji od sadašnjeg.

Služba obezbeđenja je izuzetno opterećena sprovođenjem pritvorenih, ali i osuđenih lica na suđenja. Dešava se da je potrebno sprovesti i po 20 sprovoda dnevno. Ne samo broj ljudi zaposlenih u

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

službi obezbeđenja, već i broj vozila koja su na raspolaganju za sprovode bi morao biti veći. Naravno, zaposleni u službi obezbeđenja ostvaruju veliki broj prekovremenih radnih sati.

U vreme posete zatvor nije imao zaposlenog pravnika, tako da nije imao osoblje koje bi moglo pružati pravnu pomoć osuđenima.

6. Preporuke

Osnovni problem, prenaseljenost zatvora, nije moguće otkloniti bez većih ulaganja kojim bi se povećao kapacitet. Ipak, opremanje nekoliko prostorija u novijoj zgradi, koje su prazne i ne koriste se, ne bi zahtevalo skoro nikakva sredstva. Uprava zatvora je i sama svesna nedostataka prostorija u kojim borave lica lišena slobode, a koje treba otkloniti – pre svega vlage, lošeg stanja kupaonica i nedostatka tople vode u zgradi u kojoj se nalaze osuđenici u zatvorenom tretmanu.

Zatvoru je za normalno funkcionisanje neophodan pravnik, jer je u suprotnom licima lišenim slobode nemoguće omogućiti stručnu pravnu pomoć, što znači da ni disciplinski postupci protiv osuđenih, ali i protiv zaposlenih ne mogu biti vođeni u skladu sa zakonom.

Osuđena lica nisu iznosila ozbiljnije primedbe na način postupanja službe obezbeđenja. U tom segmentu rada trebalo bi samo nastaviti dobru praksu. Ipak, treba istaći da bi svim licima lišenim slobode trebalo obezbediti da van zatvorenih prostorija provode što je moguće više vremena. ZIKS propisuje da boravak van zatvorenih prostorija treba da traje bar dva sata dnevno, što je u trenutnim uslovima, usled prenaseljenosti i nedovoljnog broja zaposlenih u službi obezbeđenja, teško sprovesti. U takvim okolnostima, trebalo bi nastojati da se boravak van zatvorenih prostorija najmanje skraćuje onim licima koja nisu radno angažovana i nemaju prilike da upražnjavaju bilo kakve osmišljene aktivnosti, a to su pritvorena lica i osuđeni kojima je dodeljena kategorija V.

Kad je u pitanju zdravstvena zaštita, potrebno je obezbediti pratnju medicinskog osoblja uvek kada se lica lišena slobode sprovode u druge zdravstvene ustanove radi lečenja, što trenutno nije obezbeđeno. Imajući u vidu broj lica lišenih slobode u ovom zatvoru, preporučljivo je obezbediti prisustvo medicinskog osoblja tokom celog dana i noći.

KAZNENO – POPRAVNI ZAVOD U POŽAREVCU

Vreme posete: mart 2010.

Brojno stanje u vreme posete: 1288 osuđenih, 5 prekršajno kažnjenih, 68 lica u pritvoru (ukupno 1361)

Prosečno brojno stanje: oko 1310 (u poslednjih godinu dana)

Raspored po odeljenjima (osuđena lica): otvoreno 25, poluotvoreno 182, zatvoreno 1081

1. Materijalni uslovi

Kako se najveći broj osuđenika u Kazneno-popravnom zavodu u Požarevcu nalazi u zatvorenom delu zavoda, pažnju smo prilikom posvete usmerili pre svega ka uslovima boravka u ovom delu ustanove, u kojem je u 7 objekata (uključujući i bolnicu koja se nalazi u okviru ovog dela zavoda) u vreme posete bilo smešteno 1081 osuđeno lice.

Objekti za smeštaj osuđenika su uglavnom prenaseljeni, što znači da u spavaonicama nije moguće obezbediti 4 kvadratna i 8 kubnih metara prostora po osuđeniku, kako je propisano ZIKS. Prenaseljenost nije jedini problem. U većini objekata postoje problemi sa grejanjem, jer su zgrade uglavnom projektovane tako da u prostorijama u kojim osuđenici spavaju nema radijatora, niti drugih grejnih tela.

U I i II paviljonu u sobama je smešteno od 8 do 12 osuđenika. U I paviljonu je vrlo hladno, u sobama u kojim osuđenici spavaju nema radijatora, tako da se one mogu zagrevati jedino preko radijatora koji se nalaze u hodnicima. Prostorije u II paviljonu su u boljem stanju, broj osuđenika je nešto manji, i grejanje je bolje nego u I paviljonu.

U III i IV paviljonu osuđenici spavaju u prostorijama u kojim ima oko 40 kreveta (koji su vrlo zbijeni). Uz svaku ovakvu prostoriju nalazi se dnevni boravak, čija veličina nije adekvatna za ovaj broj ljudi. U spavaonici u IV paviljonu je posebno hladno, a u ovom paviljonu postoji i problem sa vlagom. Uslovi boravka u III paviljonu su nešto bolji.

Ovi paviljoni ne raspolažu prostorijama za kupanje, već osuđenici za tuširanje koriste zajedničku kupaonicu. Imajući u vidu broj osuđenika, jasno je da kupaonicu, koja nije velika, vrlo teško održavati u dobrom stanju. Toaleti su takođe uglavnom u lošem stanju.

U V paviljonu uslovi boravka su nešto bolji nego u većini ostalih paviljona. Prostorije su bolje osvetljene i proventrene.

Trpezarija je prostrana, dobro, osvetljena i čista. U njoj se istovremeno može služiti obrok za sva osuđena lica iz jednog paviljona. Higijena u kuhinji je zadovoljavajuća.

VII paviljon je objekat sa posebnim obezbeđenjem i čelijskim sistemom izdržavanja kazne, zbog čega je KPZ u Požarevcu kategorisan kao zavod zatvorenog tipa sa posebnim obezbeđenjem. Čelije su

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

oko 2 metra široke i oko 4 metra duge i u njima su smeštena uglavnom 2 do 4 osuđenika, mada ima ćelija u kojim je smešten samo jedan osuđenik. Ove prostorije se koriste i kao samice i u njima disciplinsku meru upućivanja u samicu izdržavaju osuđenici iz svih paviljona. Ćelije u VII paviljonu su slabo osvetljene (i veštačko svetlo je vrlo slabo) i teško ih je provetriti, tako da je u većini prostorija prilično zagušljivo.

Dvorište zavoda je dobro uređeno i prostrano. U zavodu postoje uslovi za organizovanje sportskih aktivnosti, koje su ipak u najvećoj meri ograničene na letnje mesece.

2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Nekoliko osuđenika se još pre posete žalilo na postupanje zavodskih službi u KPZ u Požarevcu. Oni su se Beogradskom centru za ljudska prava javljali telefonom i prijavljivali da su oni sami ili drugi osuđenici žrtve fizičkog ili psihičkog maltretiranja. Neki su se žalili na uskraćivanje zdravstvene nege ili neadekvatno lečenje, a bilo je i pritužbi u kojim su osuđenici tvrdili da im se onemogućava slanje pisama. Ove tvrdnje smo, koliko je to bilo moguće, proverili prilikom posete.

Jedan osuđenik koji kaznu izdržava u KPZ u Požarevcu javio se telefonom iz Specijalne zatvorske bolnice u Beogradu, gde se nalazio na lečenju, i tvrdio da je bio maltretiran od strane obezbeđenja KPZ u Požarevcu. Kako je u vreme posete Beogradskog centra KPZ u Požarevcu, a po okončanju lečenja u Specijalnoj zatvorskoj bolnici, već bio vraćen na izdržavanje kazne u KPZ u Požarevcu, sa njim je obavljen razgovor. On je tvrdio da su ga stražari pretukli i naneli mu povredu kičme. Tvrdio je da je ovu povredu evidentirao zatvorski lekar i da je ona i lečena tokom njegovog boravka u Specijalnoj zatvorskoj bolnici, međutim, u medicinskoj dokumentaciji KPZ u Požarevcu i Specijalne zatvorske bolnice nismo pronašli nikakvu medicinsku dokumentaciju koja bi potvrdila ovakve tvrdnje osuđenika. Na licu mesta nije bilo moguće utvrditi da li je povreda postojala ili ne, jer ne postoje vidljivi tragovi povređivanja.

Najviše primedbi osuđenika odnosilo se na postupanje obezbeđenja u VII paviljonu. Osuđenici tvrde da je obezbeđenje u ovom paviljonu sklono prekomernoj upotrebi sredstava prinude, ali i kažnjavanju (nekada i fizičkom) za postupke koji prema važećoj regulativi ne predstavljaju disciplinske prestupe. Bilo je primedbi na postupanje službe obezbeđenja i u drugim paviljonima, ali znatno manje nego onih koje se odnose na obezbeđenje u VII paviljonu.

Veliki broj primedbi odnosio se na dostupnost i kvalitet zdravstvene zaštite. Ovo se posebno odnosi na VII paviljon. Naime, osuđenici koji borave ili su boravili u ovom paviljonu tvrde da je u njemu medicinska nega teže dostupna nego u drugim paviljonima. Osuđenici koji se nalaze na lečenju u zavodskoj ambulanti imali su najmanje primedbi koje se tiču medicinske nege.

Prema podacima zavoda, mere prinude su tokom 2009. godine upotrebljena 300 puta (fizička snaga 15 puta, izdvajanje i vezivanje 265 puta, i upotreba gumene palice 20 puta), što je daleko više nego

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

tokom 2008. godine, kada je upotreba sredstava prinude registrovana 123 puta (fizička snaga 15 puta, izdvajanje i vezivanje 87 puta, upotreba gumene palice 20 puta). S druge strane, osuđenici nemaju utisak da je upotreba mera prinude učestalija nego ranijih godina, već misle da se upotreba mera prinude urednije evidentira od kada je promenjen načelnik službe obezbeđenja. Kad su u pitanju razlozi za upotrebu mera prinude, najčešće se radi o sprečavanju konflikta (96 puta tokom 2009.) ili samopovređivanja (25 puta tokom 2009. godine).

Broj izrečenih disciplinskih mera tokom 2009. godine je bio nešto manji nego 2008. godine – 370 u odnosu na 402. Najčešće izricane mere su oduzimanje i zabrana korišćenja pogodnosti (146 puta tokom 2009, 168 puta tokom 2008) i upućivanje u samicu (144 puta tokom 2009, 125 puta tokom 2008). Osuđenici nisu imali mnogo primedbi na način vođenja disciplinskih postupaka, ali su tvrdili da mimo ovih postupaka, koji se vode na osnovu ZIKS, pojedini stražari sami preduzimaju mere kojim kažnjavaju prestupe osuđenika.

Osuđenici su imali brojne primedbe na uslove boravka u zatvorenom delu zavoda. Žalili su se na loše grejanje, nedostatak prostora i lošu ishranu. Isticali su činjenicu da zbog velikog broja osuđenika nije moguće obezbediti boravak na svežem vazduhu u trajanju predviđenom važećim propisima (što kao važan problem ističu i zaposleni u službi obezbeđenja). Kao veliki problem osuđenici su isticali i nedostatak aktivnosti, zbog koga vreme provode uglavnom gledajući televiziju, pri čemu osuđenici u III i IV paviljonu imaju samo po jedan televizor u prostorijama u kojim boravi i po 40 ljudi.

Kada je u pitanju kontakt sa spoljnim svetom, nije bilo nikakvih primedbi koje bi se odnosile na organizaciju i trajanje poseta, niti na korišćenje telefona. Bilo je osuđenika koji su sumnjali da zavodske službe postupaju u skladu sa pravilima koja se tiču dopisivanja. Naime, oni su mislili da su zavodske službe uništile pisma koja su oni poslali nekim državnim organima, pre svega Upravi za izvršenje krivičnih sankcija i sudovima. Uvidom u relevantne evidencije utvrdili smo da su pisma bila poslata, u šta su se uverili i neki od osuđenika koji su nam uputili ove pritužbe, nakon što su dobili odgovore od organa kojim su se obraćali.

3. Bezbednost

Tokom 2009. godine zabeleženo je jedno bekstvo, koje se desilo prilikom sprovođenja osuđenog na suđenje, i jedan pokušaj bekstva, prilikom sprovođenja osuđenog u bolnicu. U dve prethodne godine, 2007. i 2008, nisu zabeleženi ni uspešni ni neuspešni pokušaji bekstva.

Nasilja među osuđenicima ima, ali u poslednje dve godine u zavodu nije zabeležen nijedan pokušaj ubistva. S druge strane, u 2008. i 2009. godini zabeleženo je po jedno samoubistvo (oba su izvršena vešanjem). Tokom 2009. zabeleženo je i 5 pokušaja samoubistva.

Da bi se sprečili sukobi, preduzimaju se uobičajene mere – osuđenici koji se nalaze ili bi se mogli naći u nekoj vrsti sukoba smešteni su u odvojene prostorije i izvode se u šetnju odvojeno. Kako se u VII

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

paviljonu primenjuje takozvani ćelijski sistem, mogućnost za sukobe između osuđenika je minimalna, za razliku od paviljona u kojim se osuđenici nalaze u velikim grupama (pre svega III i IV paviljon). Prema rečima osuđenika, obezbeđenje teško može kontrolisati sukobe u prostorijama u kojim boravi po četrdesetak ljudi, i u njima je najveća mogućnost fizičkog maltretiranja ili seksualnog zlostavljanja.

Treba istaći da su paviljoni u zatvorenom delu zavoda (s izuzetkom VII paviljona) projektovani tako da se u delu zgrade u kojem se nalaze osuđena lica nalaze i radne prostorije vaspitača, tako da bezbednost zaposlenih lako može biti ugrožena. U prošlosti se dešavalo da, u slučaju pobune u ovim paviljonima, vaspitači budu taoci. I zaposleni u službi obezbeđenja bivaju žrtve napada. Tokom 2009. zabeleženo je 12 napada na zaposlene u službi obezbeđenja (2008. ih je bilo više – 29).

Iako se na ulasku u zavod vrši pretres i iako se osuđena lica i prostorije u kojim borave relativno često pretresaju, osuđenici uspevaju da nabave mobilne telefone i narkotike – zbog posedovanja i kozumiranja opojnih supstanci tokom 2008. pokrenuto je 58, a tokom 2009. godine 81 postupak, dok su zbog posedovanja mobilnog telefona tokom 2008. pokrenuta 103, a tokom 2009. godine 69 disciplinskih postupaka protiv osuđenih lica.

4. Zdravstvena nega

Zdravstvenu službu u zavodu u vreme posete činili su dvojica lekara, stomatolog, 6 medicinskih tehničara i jedan farmaceutski tehničar. Sistematizacijom je predviđeno da u ovoj službi bude zaposleno znatno više ljudi (popunjenost prema sistematizaciji iznosi 62%), ali je, zbog niskih plata i teških uslova rada, zainteresovanost medicinskog osoblja za rad u zavodu slaba, što rezultira nepopunjenim radnim mestima. Radno vreme lekara je od 7 do 15 časova radnim danima, dok tehničari rade u smenama od po 24 časa. Jedan od lekara je prisutan svakog radnog dana, dok drugi, s obzirom na to da radi i u Okružnom zatvoru u Kragujevcu, u KPZ u Požarevcu dolazi samo jednom nedeljno. Stomatolog je prisutan svakog radnog dana. Medicinsko osoblje radi i prekovremeno, pošto i lekari i tehničari dolaze u zavod i po pozivu, vikendom i za vreme odmora.

Ambulantu čine tri prostorije - soba za preglede, previjalište i prostorija za druge radne aktivnosti osoblja i odmor tokom noćnog rada. Sve prostorije su u prizemlju, dobro osvetljene dnevnom svetlom, prostrane i uredne. Osim ovih prostorija, zdravstvenoj službi su na raspolaganju i stomatološka ordinacija sa kompletnom pratećom opremom, prostorija u kojoj se čuvaju zdravstveni kartoni i apoteka. Zavod ima i rentgen kabinet, ali se on ne koristi zbog nedostatka odgovarajućeg radnog kadra. Ambulanta je opremljena osnovnim dijagnostičkim aparatima (stetoskopi, tenziometar, glukomer, otoskop, EKG aparat). Po rečima lekara, ulaganja u medicinsku službu su vrlo mala, imajući u vidu godišnji broj pregleda i specifičnosti rada ove službe. Ilustracije radi, zdravstvena služba nema računar, a vodi veliki broj različitih evidencija (u ambulanti se vode posebne evidencije o povredama na radu, o povređivanju i samopovređivanju, o kontroli hrane, intervencijama, pregledima i specijalističkim pregledima).

U zavodu postoji stacionar – bolnica, sa dva sprata, odnosno četiri krila sa ukupno 19 soba i 94 ležaja. U sobama je smešteno od 2 do 6 osuđenika. U trenutku posete u stacionaru je bilo smešteno 68 osoba. Sobe su opremljene krevetima i stočićima za stvari pacijenata. U stacionaru se pored onih kojima je potreban stalni nadzor lekara nalaze i osuđenici koji nastavljaju stacionarno lečenje posle boravka u Specijalnoj zatvorskoj bolnici ili osuđenici kojima je potreban postoperativni tretman.

Osnovne usluge koje pruža stomatološka služba su popravka i vađenje zuba, ali je uz saradnju sa specijalistima iz gradskih stomatoloških ambulanti moguće pružiti i dodatne usluge, o trošku osuđenika.

Kad je u pitanju laboratorijska dijagnostika, postoji vrlo dobra organizacija. Zavod ima ugovor sa privatnom laboratorijskom ustanovom čiji laboranti dolaze jednom nedeljno, uzimaju krv i druge potrebne uzorke i u roku od nedelju dana vrše sve tražene analize. U ambulanti zavoda vrše se testiranja na psihoaktivne supstance.

Jednom nedeljno u zatvorsku ambulantu dolaze specijalista interne medicine i hirurg. Pregledi se zakazuju po uputu lekara opšte prakse. Pristup zdravstvenoj službi je omogućen tokom celog dana i noći, s obzorom na to da tehničari rade i noću, ali se u situacijama u kojim je potrebno hitno zbrinjavanje poziva hitna pomoć iz gradske bolnice. Pri transportu lica lišenih slobode u zdravstvene ustanove tehničar ide u pratnji samo kada je lice u stanju životne opasnosti ili u suicidalnom ili agitiranom stanju.

Po dolasku lica lišenih slobode u ustanovu, u roku od 24 časa obavezno se obavlja zdravstveni pregled. Ukoliko lekar u tom trenutku nije prisutan pregled obavljaju tehničari. Ukoliko se proceni da je to potrebno, lica se hitno šalju u gradsku bolnicu. U ambulanti ne postoje brošure o zaraznim bolestima ili uputstva o održavanju higijene koja bi se delila lišenim slobode pri prijemu, a edukacija osuđenika iz oblasti zatvorske patologije se vrši vrlo retko. Licima lišenim slobode su dostupne informacije o njihovom zdravlju, a odbijanje lečenja se potvrđuje potpisom. Pri otpustu se obavezno vrši pregled. Pregledi se obavljaju bez prisustva obezbeđenja.

Lekar propisuje terapiju, a tehničar je deli osuđenima, koji je nose sa sobom. Izuzetak je psihijatrijska terapija koju dele komandiri u propisanim terminima. Ampulirana terapija i terapija za bolesnike u stacionaru stoji u ambulanti i daju je tehničari po nalogu lekara. Pristup prostorijama zdravstvene službe i apoteci ima samo osoblje ove službe.

Pregledi osuđenika kojima je izrečena disciplinska mera upućivanja u samicu se obavljaju uglavnom neposredno nakon izricanja ove mere, ali ne i neposredno pre upućivanja na izdržavanje mere, što znači da procena o tome da li osuđenik može izdržati izvršenje ove mere nije uvek pouzdana. Ovaj pregled trebalo bi da se obavlja neposredno pred upućivanje na izdržavanje kazne.

Za osuđenike čije zdravstveno stanje to zahteva, postoje posebni režimi ishrane, koje propisuje lekar.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

U zavodu se vrši terapija odvikavanja od bolesti zavisnosti. Tu terapiju propisuje psihijatar. Lekari navode kao problem to što kod ovih pacijenata nema radne niti psihoterapije koja bi omogućila bolje efekte osnovne terapije.

Psihijatar odskora dolazi samo po potrebi, tako da ne postoji stalna mogućnost pristupa psihijatru. Medicinsko osoblje nije obučeno za programe psihoterapije.

5. Osoblje

Usled prenaseljenosti, osoblje zavoda je izuzetno opterećeno. Ovo se bez izuzetka odnosi na sve službe. Prema evidencijama zdravstvene službe, licima lišenim slobode su zdravstvene usluge pružene čak 27261 put. Imajući u vidu da je u ustanovi najčešće prisutan samo jedan lekar, jasno je o kakvom se opterećenju radi. Brojni problemi uzrokovani prenaseljenošću čine rad službe obezbeđenja izuzetno složenim. Održavati red i obezbediti bezbednost u paviljonima u kojim u jednoj prostoriji boravi po 40 ljudi je zadatak koji bi bio izuzetno zahtevan i sa većim brojem zaposlenih. Isto se odnosi i na organizovanje boravka van zatvorenih prostorija. I vaspitači rade u teškim uslovima, jer je broj osuđenih lica sa kojima rade toliko veliki da je vrlo teško organizovati dovoljno intenzivan rad.

6. Preporuke

Problemi koji se tiču uslova boravka u zavodu su brojni i zahtevaju značajna materijalna ulaganja, a svesni su ih i zaposleni u zavodu. Svakako, najozbiljnije probleme predstavljaju neadekvatno grejanje, loša kupatila i nedostatak svetlosti i slaba provetrenost prostorija u VII paviljonu. Rešavanje ovih problema učinilo bi uslove boravka u zavodu znatno humanijim.

Kad je u pitanju postupanje službe obezbeđenja, najvažnije je obezbediti da niko od zaposlenih u ovoj službi na sebe ne preuzima funkciju kažnjavanja osuđenika za disciplinske prestupe. Kažnjavanje osuđenih lica trebalo bi da ostane isključivo u nadležnosti za to nadležnih lica, odnosno tela (komisije).

Važno je obezbediti da sve prostorije u kojim lica lišena slobode borave budu snabdevena dovoljnim brojem primeraka najvažnijih propisa kojim su definisana prava i obeveze lica lišenih slobode (ZIKS, Pravilnik o kućnom redu, Pravilnik o disciplinskim prestupima, merama i postupcima prema suđenim licima). Činjenica je da kopije propisa koje se stave na raspolaganje licima lišenim slobode često budu uništene, ali to ne treba da utiče na to da zavod prestane da ih štampa i dostavlja osuđenim i pritvorenim licima. Neki osuđenici su telefonom pozivali Beogradski centar za ljudska prava nakon naše posete zavodu i tražili da budu upoznati sa svojim pravima, što govori o tome da postoje osuđenici kojima treba obezbediti pristup propisima.

Pregled osuđenika kojima je izrečena mera upućivanja u samicu trebalo bi obavljati neposredno pred upućivanje na izdržavanje ove mere, a ne neposredno nakon izricanja mere, što je preovlađujuća praksa u zavodu, jer je moguće da se zdravstveno stanje osuđenika promeni u periodu između izricanja i upućivanja na izdržavanje disciplinske mere. Takođe, lica koja se prevoze u zdravstvene ustanove radi

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

lečenja trebalo bi tokom transporta da prati medicinsko osoblje. Osim toga, bilo bi dobro da se licima lišenim slobode pri prijemu dele brošure o zaraznim bolestima i održavanju higijene.

Od velikog je značaja za zdravlje osuđenika da im psihijatar bude stalno dostupan, i bilo bi dobro preduzeti sve da se to i obezbedi. Pored toga, medicinsko i drugo osoblje bi trebalo obučavati za rano otkrivanje psihijatrijskih poremećaja, ali i za prepoznavanje rizika od samoubistava.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

OKRUŽNI ZATVOR U ŠAPCU

Vreme posete: mart 2010.

Brojno stanje u vreme posete: 119 osuđenih i prekršajno kažnjenih, 64 u pritvoru (ukupno 183)

1. Materijalni uslovi

Kazneno-popravni zavod u Šapcu je zavod otvorenog tipa i namenjen je za izdržavanje kazne zatvora u trajanju do 3 godine, ali u njemu kaznu izdržavaju i osobe osuđene na duže zatvorske kazne (po pravilu se radi o ljudima koji su pre dolaska u ovaj zavod deo kazne izdržali u drugim ustanovama).

Zavod raspolaže dvema zgradama za smeštaj lica lišenih slobode. Jedna se koristi isključivo za smeštaj pritvorenika, dok se u drugoj nalaze prostorije u kojim borave osuđeni za krivična dela i prekršajno kažnjeni. U zgradu u kojoj su smešteni pritvorenici može se smestiti oko 90 ljudi. Prostorije u ovoj zgradi su dobro osvetljene, provetrene i čiste i u svakoj se nalazi televizor. Kupaonica je u dobrom stanju. Pritvorenicima su na raspolaganju dva vrlo mala šetališta. U drugoj zgradi su međusobno odvojene prostorije za smeštaj osuđenih za krivična dela i prekršajno kažnjenih (za svaku od ove dve grupe ljudi namenjen je po jedan sprat). Tu se nalaze i prostorije koje se koriste za rad nekoliko sekcija. Postoje soba namenjena za smeštaj starijih osuđenika i bolesnička soba. Zakonske odredbe o zabrani pušenja u zatvorenim prostorijama se poštuju. Dvorište, u koje se izlazi iz ove zgrade je prostrano i lepo uređeno. Sve ove prostorije su dobro osvetljene, provetrene i čiste. Stiče se utisak da se obe zgrade, kao i kuhinja, vrlo dobro održavaju.

U okviru zavoda postoji farma svinja i goveda, a uzgajaju se i koke nosilje i riba (postoje dva ribnjaka), a zavod raspolaže i sa 24 hektara obradive zemlje.

2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Ni pre, ni za vreme, a ni nakon posete nismo dobili nijednu pritužbu lica lišenih slobode na postupanje zavodskih službi. Kako usled zakonskih ograničenja nismo mogli razgovarati sa osobama koje se nalaze u pritvoru, pre posete smo razgovarali sa dvojicom advokata iz Šapca koji često imaju klijente koji se nalaze u pritvoru u KPZ u Šapcu i oni su nam rekli da nisu dobijali pritužbe koje bi se ticale bilo kakvog fizičkog ili psihičkog maltretiranja u ovom zavodu. Svi osuđenici sa kojim smo razgovarali kažu da su odnosi između osuđenika i osoblja zavoda vrlo dobri.

Jedine primedbe osuđenika koje smo dobili ticale su se nedostatka utičnica za električne uređaje (aparate za brijanje) u sobama i nedostatak WC šolja u kupatilima, što je problem koji postoji u svim ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija, a što zaista predstavlja problem za starije osuđenike.

Preko 50% osuđenika je radno angažovano. U okviru zavoda funkcioniše nekoliko sekcija, objavljuje se i list za koji osuđenici pišu, a organizovana su i kulturna dešavanja i obuke za rad na

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

računaru. Sastanci vaspitača sa osuđennicima (planirani i neplanirani) su česti. Pored toga, vaspitači vode detaljne evidencije o osuđennicima, tako da su odlično upoznati sa njihovim ličnim i porodičnim prilikama.

Odredbe ZIKS o vremenu koje osuđenici treba da provode na otvorenom se poštuju. Dopisivanje i telefoniranje je organizovano u skladu sa zakonom. Osuđennicima je dostupna i štampa.

Disciplinski prestupi osuđenika su retki. Tokom 2009. zabeleženo ih je svega 16. Ovi prestupi se uglavnom sankcionišu oduzimanjem i zabranom korišćenja pogodnosti. Mera upućivanja u samicu izrečena je samo jednom tokom 2009. godine. Mere prinude se upotrebljavaju vrlo retko – tokom 2009. upotrebljena su samo dva puta, a tokom 2008. nijednom.

Uopšte, postupanje sa licima lišenim slobode u ovom zavodu je vrlo dobro. Ne samo da se poštuju zakonom propisana prava ovih lica, već je i celokupan program postupanja organizovan tako da omogućiti što uspešnije prilagođavanje životu van zavoda po izlasku iz njega.

3. Bezbednost

U skorije vreme nije bilo slučajeva bekstva (nisu zabeleženi ni pokušaji bekstva tokom 2008. i 2009. godine). Dešava se da se osuđenici udalje iz poluotvorenog dela zavoda, ali ne često (jedanput tokom 2008. i dva puta tokom 2009), ili da se ne vrate kada im se odobri izlazak ili odlazak kući za vikend (pet puta tokom 2008. i dva puta tokom 2009).

Unošenje mobilnih telefona i psihoaktivnih supstanci je retko, posebno u delu u kojem su smeštena osuđena i prekršajno kažnjena lica. Dešava se da u pritvorski deo zavoda budu uneseni mobilni telefoni, koji obično bivaju vrlo brzo otkriveni, zahvaljujući tome što zavod poseduje odgovarajući detektor.

Konflikti između lica lišenih slobode su vrlo retki, gotovo da ih i nema. U poslednje dve godine nije zabeležen nijedan fizički sukob, a obezbeđenje je u samo dve situacije moralo upotrebiti sredstva prinude (jednom radi sprečavanja napada i jednom da bi sprečilo konflikt).

Unutar zavoda ne postoji neformalni sistem niti je uspostavljena ikakva hijerarhija među osuđennicima.

4. Zdravstvena nega

U zavodu postoji ambulanta opšte prakse, smeštena u prostranoj, dobro osvetljenoj i urednoj prostoriji. Ambulanta raspolaže aparatom za merenje krvnog pritiska, aparatom za merenje nivoa šećera u krvi i sterilizatorom. Medicinski tehničar u ambulanti je u mogućnosti da skida konce i previja rane.

U zdravstvenoj službi nema stalno zaposlenog lekara. Zavod angažuje jednog specijalistu opšte medicine, koji četiri puta nedeljno dolazi u ustanovu, i jednog specijalistu neuropsihijatrije, koji dolazi dva puta nedeljno. Po potrebi, medicinski tehničar radi i subotom i nedeljom. Doktor specijalista opšte

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

medicine radi i po pozivu, u slučaju da u toku noći ili vikendom postoji potreba za hitnom intervencijom. Ustanova nema stomatološku ambulantu, tako da se stomatološke usluge pružaju u civilnim zdravstvenim ustanovama.

Timski sastanci sa upravom zavoda se održavaju povremeno, a prema rečima radnika zdravstvene službe, komunikacija prilikom rešavanja nekih hitnih pitanja je na odličnom nivou.

Kontrola i nadzor nad ishranom, higijenom, sanitarnim uređajima, ventilacijom i grejanjem se redovno vrši i u tome učestvuje medicinski tehničar. Kad su u pitanju infektivne bolesti, u zavodu vrlo retko ima obolelih od hepatitisa C (u vreme posete bilo ih je četvorica), i to uglavnom među pritvorenima. Ne postoji mogućnost terapije pegilovanim interferonom. Medicinski tehničar navodi da saradnja sa nadležnim institucijama nije zadovoljavajuća kada je u pitanju terapija hroničnog hepatitisa i lečenje zavisnosti od narkotika.

Apoteka je pod nadzorom medicinskog tehničara i dobro je snabdevena. Ustanova nema laboratoriju, ali saraduje sa nadležnim domom zdravlja.

Zavod ima jednu prostranu, dobro osvetljenu bolesničku sobu sa sedam kreveta i jednu sobu za osuđenike preko 65 godina starosti.

Kada je potreban, lekarski pregled se obavlja nakon prijavljivanja, istog ili narednog dana (izuzev vikendom). Pregledi se vrše u ambulanti, bez prisustva obezbeđenja. Hitne intervencije se vrše u nadležnoj zdravstvenoj ustanovi. Sistematski pregledi se ne vrše. Lekarski pregled nakon upotrebe mera prinude se vrši odmah i ponavlja dva puta u roku od 24 sata. Vršiti se pregled pre otpuštanja iz ustanove.

16

Pristup civilnim zdravstvenim ustanovama je dobro regulisan i funkcioniše bez problema. U pratnji osuđenika koji se transportuje u drugu ustanovu radi lečenja ide samo obezbeđenje, ne i medicinski tehničar, osim u hitnim slučajevima ili u slučaju da se radi o dužem putu. Napominjemo da bi prilikom takvog transporta uvek trebao da bude prisutan zdravstveni radnik. Ustanova nema sanitetsko vozilo, tako da se u hitnim slučajevima poziva služba hitne pomoći.

Postoje uslovi za uvođenje posebnog režima ishrane. Važno je istaći da u ovom zavodu postoje uslovi za sprovođenje psihoterapije i radne terapije. Pored toga, neuropsihijatar je posebno edukovan iz oblasti zatvorske patologije. Medicinsko osoblje je posebno edukovano da prepozna znake rizika od samoubistva.

Osuđenicima su dostupne informacije o njihovom zdravstvenom stanju. Dobili smo informaciju da je odbijanja predložene terapije bilo samo kod pritvorenih lica.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

5. Osoblje

U zavodu je zaposleno 56 ljudi, deset manje nego što je predviđeno aktom o sistematizaciji. Kao i u većini zatvorskih ustanova, najopterećenija je služba obezbeđenja, u kojoj se radi i prekovremeno, najviše zbog toga što se osuđena i pritvorena lica vrlo često vode u šabački zdravstveni centar (i po pet do šest puta dnevno). Zaposleni navode da bi za lakše funkcionisanje zavoda od značaja bila bolja opremljenost vozilima, jer su čak tri od četiri vozila koja trenutno koriste na granici upotrebljivosti.

U zavodu rade dva pravnik, tako da je osuđenima obezbeđena pravna pomoć.

Odnosi među zaposlenima su dobri i uopšte gledano, klima u ustanovi je vrlo dobra (i odnosi zaposlenih i lica lišenih slobode su korektni). U skorije vreme nije bilo disciplinskih prestupa zaposlenih.

6. Preporuke

Kazneno-popravni zavod u Šapcu je vrlo dobro vođena ustanova, i teško je pronaći primedbe na njen rad. Potrebno je samo obezbediti da dosadašnja dobra praksa, kako u pogledu postupanja održavanja prostorija, tako i u pogledu postupanja zavodskih službi prema licima lišenim slobode, bude nastavljena.

Bilo bi dobro obezbediti prisustvo medicinskog osoblja u zavodu i tokom noći, što trenutno nije slučaj.

OKRUŽNI ZATVOR U ZRENJANINU

Vreme posete: mart 2010.

Prosečno brojno stanje (tokom poslednje godine): između 180 i 200

1. Materijalni uslovi

Okružni zatvor u Zrenjaninu nalazi se u samom centru grada, u sklopu zgrade suda, stare više od sto godina. U zatvor je moguće smestiti oko 200 ljudi. U poslednje vreme, ovaj kapacitet je uglavnom potpuno iskorišćen. Prostorije zatvora koristi i policija, za smeštaj lica koja čekaju da budu izvedena pred istražnog sudiju.

Prostorije za smeštaj lica lišenih slobode nalaze se uz spoljašnje zidove zgrade (tzv. pensilvanijski stil), dok se unutar zidina nalazi šetalište, u okviru koga se nalazi i teren za košarku. Do leta 2009. godine u zatvoru se primenjivao tzv. ćelijski sistem izdržavanja kazne. Danas osuđenici ne borave isključivo u svojim sobama, već im je u određenim vremenskim periodima dozvoljeno da izlaze iz sobe i koriste ostale zatvorske prostorije.

Sobe u kojim se spava su različitih kapaciteta – najveća prostorija u kojoj spavaju osuđena lica ima 28 kreveta, soba u kojoj su smešteni prekršajno kažnjeni ima 14 kreveta, a najmanje sobe se nalaze u delu zatvora namenjenom za smeštaj pritvorenih lica, gde u sobama ima uglavnom po 10 kreveta. Jedna prostorija u pritvorskom delu je namenjena isključivo za smeštaj žena. Samica je nešto veća nego u većini zatvora – površina je otprilike između 6 i 8 kvadratnih metara, dobro je osvetljena i provetrena, ali je u njoj pod u vrlo lošem stanju. Pored prostorija u kojima se spava, postoje i tzv. dnevni boravci, koji su vrlo prostrani. U suterenu se nalazi trpezarija, koja je prilično slabo osvetljena i u kojoj je vrlo hladno (nema dovoljno radijatora), i kupaonica, koja je u dobrom stanju. Postoji posebna kupaonica za žene. Pored terena za košarku, za rekreaciju je dostupna i mala teretana. U zatvoru postoji i kantina, koja radi svakog dana.

Stekli smo utisak da se prostorije koje koriste lica lišena slobode dobro održavaju. Položaj i starost zgrade svakako ne idu u prilog kvalitetu života u ovoj ustanovi.

2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Većina osuđenika sa kojim smo razgovarali je odnose sa zatvorskim osobljem opisala kao korektne. Najviše primedbi osuđeni su imali na to što se ne poštuje odredba ZIKS koja propisuje da van zatvorenih prostorija treba da provedu najmanje dva sata dnevno. Nije bilo pritužbi koje bi se odnosile na pristup zdravstvenim uslugama, pristup telefonu ili ostvarivanje prava na dopisivanje. Prema rečima osuđenih, poštuju se pravila o učestalosti poseta. Nismo čuli primedbe na način vođenja disciplinskih postupaka.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Znatan broj, oko 65% osuđenih, je radno angažovan, uglavnom na zatvorskoj ekonomiji, ali i van zatvora (deo osuđenika radio je u vreme posete u lokalnom brodogradilištu). Osuđenici koji nisu radno angažovani kažu da im nedostaju osmišljene aktivnosti.

Od uprave zatvora smo saznali da se, u malim grupama (6 ili 7 ljudi), organizuju radionice za osuđenike zavisne od alkohola i droge i osuđenike koji imaju problem sa kontrolisanjem besa.

3. Bezbednost

U skorije vreme nisu zabeleženi slučajevi bekstva iz zatvora, a poslednje udaljenje se desilo pre oko dve godine.

Iako se na ulazu u zatvor vrši pretres, dešava se da osuđenici unesu narkotike. U zatvoru se, inače, vrše testiranja u slučaju da osoblje posumnja da osuđenik koristi psihoaktivne supstance. Najčešće se, po povratku u zatvor, testiraju osuđenici koji koriste posebna prava – izlaske i vikend posete. Unošenje mobilnih telefona je ređe, a zatvor poseduje detektor za otkrivanje mobilnih telefona.

Video nadzorom su pokriveni hodnici, i jedna prostorija u koju se izdvajaju osuđenici kod kojih postoji rizik od samopovređivanja. U vreme posete u ovoj prostoriji je bio smešten jedan osuđenik, koji se nalazio u apstinencijalnoj krizi (radi se osobi zavisnoj od narkotika).

Povremeno se dešavaju sukobi među osuđenimcima, i u tim slučajevima se oni razdvajaju, smeštaju u odvojene sobe i izvode u šetnju odvojeno. Osuđenici s kojim smo razgovarali kažu da obezbeđenje po pravilu brzo reaguje kada primeti da postoji ili može nastati sukob, tako da se sprečava nastupanje bilo kakvih ozbiljnijih posledica. Osim toga, osuđenici prilikom prijema popunjavaju upitnik u kojem navode i imena ljudi sa kojim su u sukobu, ili sa kojim bi mogli doći u sukob, a nalaze se u zatvoru, i takvi osuđenici se odvajaju.

4. Zdravstvena nega

Zdravstvenu službu u ovoj zatvorskoj ustanovi čine jedna doktorica specijalista medicine sporta i jedna medicinska sestra - tehničar. Doktorica je u poslednje tri godine zaposlena po ugovoru o delu i u zatvoru radi dva sata dnevno, radnim danima, dok je tehničarka u stalnom radnom odnosu kao komandir u službi obezbeđenja, ali zbog svog obrazovanja (srednja medicinska škola) radi kao jedini tehničar u zdravstvenoj službi. Ona radi osam sati dnevno, radnim danima. Obe rade i po pozivu.

Ambulantu predstavlja veoma mala, uska prostorija, neadekvatna za rad zdravstvene službe. Naime, cela zgrada zatvora je stara, a ova prostorija nije dovoljno osvetljena jer se prozor, malih dimenzija, nalazi u samom vrhu jednog zida. Uz to, na jednom zidu ove prostorije vidi se velika mrlja koja je posledica vlage. Bez obzira na ove nedostatke, osoblje dobro održava higijenu, prostorija je vrlo čista i uredna.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Ambulanta je opremljena samo najosnovnijim dijagnostičkim aparatima - tenziometrom, stetoskopom, glukomerom i otoskopom.

Snabdevenost apoteke je zadovoljavajuća, ali zdravstveno osoblje navodi kao problem sam način snabdevanja putem centralne nabavke (nabavka kod koje lekove za zatvorske ustanove ne nabavljaju sami zatvori, već Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, koja ih onda distribuirala zatvorima prema prethodno dostavljenim zahtevima). Pre svega, zatvor ne dobija sve lekove koje je potraživao, već samo one kojim u tom trenutku raspolaže Uprava za izvršenje krivičnih sankcija. Pored toga, novopridošlim licima lišenim slobode se deli postojeća terapija iz apoteke zatvora, čime se smanjuju predviđene i tačno proračunate količine za one koji već dobijaju terapiju, a ne postoji mogućnost dodatnog naručivanja lekova van već učinjenog trebovanja.

Lekar propisuje terapije, tehničar ih sprema i daje iz apoteke, a obezbeđenje deli licima lišenim slobode. Pristup apoteci i ambulanti imaju samo doktorka i tehničarka. U ambulanti se drže i suplementi i vitamini koje zatvorenici sami kupuju. Medicinsko osoblje odmerava doze i deli ove preparate zatvorenicima.

Laboratorijske analize se rade po uputu lekara u laboratoriji gradske bolnice. Stomatološka služba u zatvoru ne postoji, tako da se za lečenje bolesti zuba osuđenici odvođe u gradsku hitnu službu.

Ustanova ne poseduje stacionar tako da se osobe kojima je potrebno stacionarno lečenje upućuju u gradsku bolnicu u Zrenjaninu ili Specijalnu zatvorsku bolnicu u Beogradu.

Prilikom dolaska u ustanovu obavlja se obavezni zdravstveni pregled. Lekarka dolazi i vikendom da bi izvršila pregled, ukoliko je osoba tada privedena. Osuđenici tom prilikom dobijaju brošure o zaraznim bolestima i osnovne informacije o funkcionisanju zdravstvene službe. Pregledi se zakazuju svakodnevno i obavljaju se narednog dana. Pošto je lekar prisutan svega dva sata dnevno, ukoliko je u preostalom delu dana potrebna lekarska intervencija, poziva se hitna služba lokalne bolnice, koja je vrlo blizu i u mogućnosti da brzo reaguje. Licima lišenim slobode je omogućen pristup civilnim zdravstvenim ustanovama. Prilikom transporta u stacionarnu ustanovu tehničarka ide u pratnji pacijenta samo ako se radi o stanju životne ugroženosti, jer bi u protivnom zatvor prilikom svakog ovakvog transporta ostao bez medicinskog osoblja.

Psihijatar dolazi u ustanovu jednom nedeljno, a razgovori i pregledi se obavljaju po uputu lekara ili ukoliko samo lice lišeno slobode želi pregled. Ostalo medicinsko i drugo osoblje nije obučeno za programe psihoterapije niti radne terapije. Licu lišenom slobode su dostupne sve informacije o njegovom lečenju, a odbijanje lečenja potvrđuje potpisom. Pregledi se obavljaju nasamo, bez prisustva obezbeđenja. Posebne edukacije iz oblasti zatvorske patologije nije bilo.

Zdravstveno prosvetavanje lica lišenih slobode je veoma dobro organizovano. Jednom godišnje se održavaju predavanja epidemiologa iz gradskog zavoda za zaštitu zdravlja a zdravstveno osoblje zatvora

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

održava predavanja o zaraznim i polno prenosivim bolestima. Tehničarka je održavala i predavanja iz prve pomoći. Zdravstveno osoblje je pohađalo program edukacije o prepoznavanju rizika od samoubistava.

Pregledi nakon upotrebe sredstava prinude se obavljaju, kao i pri otpustu (ove preglede vrši tehničarka). Lekarka obavezno daje mišljenje o tome da li je osuđenik sposoban da izdrži meru upućivanja u samicu.

5. Osoblje

U ustanovi je zaposleno 28 ljudi, od čega dvoje na određeno vreme. Popunjenost prema sistematizaciji je 96%. U službi obezbeđenja radi 19 ljudi, što je 95% od broja predviđenog aktom o sistematizaciji. Međusobni odnosi i komunikacija, kako među osobljem i licima lišenim slobode, tako i među osobljem, su dobri i opšta klima u ustanovi je dobra.

6. Preporuke

Okružni zatvor je Zrenjaninu je u najvećoj meri dobro održavan i organizovan zatvor, u kome postoji dobra praksa u postupanju prema licima lišenim slobode, koju bi u najvećem delu trebalo zadržati. Napuštanje ćelijskog sistema izdržavanja kazne svakako je pozitivna promena. Zbog starosti i arhitekture zgrade potrebna su stalna ulaganja i pažljivo održavanje zgrade, jer bi u suprotnom uslovi boravka brzo postali nehumani.

Kad je u pitanju postupanje prema licima lišenim slobode, najviše napora trebalo bi uložiti kako bi se omogućilo da sva lica lišena slobode van zatvorenih prostorija provode što je moguće više vremena, jer je vreme koje trenutno provode van zatvorenih prostorija manje od onog propisanog ZIKS (dva sata dnevno). Posebno treba voditi računa o tome da se boravak van zatvorenih prostorija ne skraćuje onim kategorijama lica lišenih slobode kojima nije dozvoljeno da budu radno angažovane, a to su pre svega pritvorena, ali i osuđena lica iz kategorije V.

Za bolje funkcionisanje zdravstvene službe bilo bi značajno stalno zapošljavanje lekara, ali i obučavanje medicinskog osoblja za rano prepoznavanje psihičkih smetnji i rizika od samoubistva kod lica lišenih slobode.

SPECIJALNA ZATVORSKA BOLNICA U BEOGRADU

Vreme posete: mart 2010.

Brojno stanje u vreme posete: 697

Prosečno brojno stanje (tokom poslednje godine): oko 700

1. Materijalni uslovi

Specijalna zatvorska bolnica je ustanova zatvorenog tipa u koju se upućuju lica čije zdravstveno stanje zahteva bolničko stacionarno lečenje ili lečenje koje nije moguće sprovesti u ambulantomata zatvora ili kazneno-popravnih zavoda. Pored njih, ovde se upućuju i lica prema kojima su izrečene mere obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja alkoholičara i narkomana i lica upućena radi psihijatrijskog ispitivanja. U ustanovu se upućuju sve kategorije lica lišenih slobode koje se nalaze u nadležnosti Uprave za izvršenje krivičnih sankcija – osuđena, prekršajno kažnjena i pritvorena lica. Bolnica se nalazi u zgradi koju u većem delu koristi Okružni zatvor u Beogradu. Ova zgrada je projektovana tako da se u njenom najvećem delu hodnici nalaze uz spoljašnje zidove, što onemogućava da u prostorije za smeštaj lica lišenih slobode neposredno dopiru svež vazduh i dnevno svetlo. Uz to, i toplota u ove prostorije dopire iz hodnika. Uopšte, arhitektura zgrade je takva da čini uslove boravka u njoj vrlo lošim i za zdrave, a posebno za bolesne osobe. Bolnica je projektovana za smeštaj oko 400 ljudi, a u poslednje vreme broj pacijenata prelazi i 700. Usled prenaseljenosti, neizbežno je korišćenje kreveta na sprat, što nije primereno zdravstvenoj ustanovi. Naravno, u uslovima ovakve prenaseljenosti, i održavanje prostorija je znatno teže. Ipak, treba istaći da je higijena prostorija, uključujući kupaonice i toalete, dobra.

Sveukupno gledajući, uprkos trudu zaposlenih i dobrom održavanju prostorija, može se reći da su uslovi u kojim se bolesnici u Specijalnoj zatvorskoj bolnici leče daleko od dobrih, uzimajući u obzir i arhitekturu zgrade i prenaseljenost.

2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Specijalna zatvorska bolnica je, prema oceni zaposlenih lekara, pretežno psihijatrijska ustanova. Pacijenti su smešteni na sedam odeljenja. Odeljenja A i B su namenjena osuđenicima kojima je izrečena mera obaveznog psihijatrijskog lečenja. U vreme posete na ova dva odeljenja je bilo hospitalizovano oko 130 pacijenata, za čije lečenje su zaduženi po tri psihijatra i dva psihologa, a o njima brinu i po dva socijalna radnika. Na odeljenju C hospitalizovani su pacijenti kojima je izrečena mera obaveznog lečenja alkoholizma i osuđeni zbog nasilja u porodici. Na ovom odeljenju rade dva psihijatra i jedan lekar specijalista opšte medicine. Pacijenti kojima je izrečena mera obaveznog lečenja od narkomanije smešteni su na odeljenju D, gde rade tri psihijatra. Odeljenje E je odeljenje akutne psihijatrije. Na odeljenju G se sprovodi neuropsihijatrijsko veštačenje posle kojeg se osuđenici smeštaju na odeljenje E ili šalju u nadležnu ustanovu. Komisiju koja vrši neuropsihijatrijsko veštačenje sačinjavaju psihijatar, dva

OPEN SOCIETY INSTITUTE

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

forenzička psihijatra i jedan psiholog. Odeljenje I je odeljenje interne medicine na kome su hospitalizovani i pacijenti sa aktivnom tuberkulozom. U bolnici postoji i posebno odeljenje za odvikavanje od psihoaktivnih supstanci. U ovom odeljenju postoji samo dvadeset kreveta, dostupnih pacijentima koji najmanje mesec dana pre ulaska u program lečenja na ovom odeljenju ne koriste psihoaktivne supstance. Na svakom odeljenju radi po jedna glavna i još osam medicinskih sestara.

Postoji i prijemna ambulanta u kojoj se pri prijemu svakom pacijentu uzima osnovna anamneza i otvara istorija bolesti, dok se medicinski pregled vrši na odeljenju. Kartoni pacijenata se uredno vode.

Pacijenti sa teškim somatskim oboljenjima, kojima je potrebno visokospecijalizovano lečenje ili operacija, se upućuju u druge zdravstvene ustanove, gde se organizuje i njihovo čuvanje. Kada se pacijenti prevoze u druge ustanove radi lečenja, u pratnji pacijenta obavezno ide medicinski tehničar.

Specijalna zatvorska bolnica ima svoju laboratoriju, rentgen, EKG, EEG, spirometar, ultrazvuk, a u okviru bolnice moguće je uraditi i dopler krvnih sudova. U stomatološkoj ambulanti se vrše popravke i vađenje zuba. Ustanova ima svoju centralnu apoteku, koja je odlično snabdevena. U bolnici postoji mogućnost lečenja hepatitisa C pegilovanim interferonom, a sprovodi se i metadonska terapija.

Bolnica raspolaže svega jednim sanitetskim vozilom.

Bolnica ima centralnu kuhinju, u kojoj se mogu sprovoditi posebni režimi ishrane, ukoliko to zdravstveno stanje ili verska ili druga ubeđenja pacijenta zahtevaju.

Kada je u pitanju sloboda kretanja unutar same bolnice, postoje tri kategorije pacijenata, formirane na osnovu 11 kriterijuma. U prvoj grupi su pacijenti koji su nedavno primljeni u ustanovu. Njima nije dopušteno da napuštaju svoje odeljenje, ali se mogu kretati prostorijama koje mu pripadaju. Pacijentima svrstanim u drugu grupu dozvoljeno je kretanje po celoj bolnici, ali uz pratnju obezbeđenja. Za pacijente iz treće grupe važi najliberalniji režim – oni mogu i napuštati ustanovu, ukoliko im je obezbeđena pratnja. U okviru ove grupe postoji nekoliko podgrupa – jednu čine pacijenti koji izlaze u park u okviru ustanove, drugu pacijenti koje vaspitač izvodi u grad u grupama od po tri osobe, treću pacijenti koje članovi porodice povremeno izvode iz bolnice (ovi izlasci traju najduže 10 sati). Postoje i grupe pacijenata koje mogu izlaziti iz bolnice tokom vikenda, ali i koristiti mali godišnji odmor u trajanju od sedam dana.

U bolnici se sprovodi okupaciona, radna, rekreativna i porodična terapija, ali i psihoterapija i socioterapija. Do nedavno su bila organizovana sportska takmičenja između pacijenata ove ustanove i drugih, psihijatrijskih ustanova.

Prema pacijentima se retko upotrebljavaju mere prinude, uglavnom kada je potrebno sprečiti nasilje među njima ili samopovređivanje. Međusobni fizički sukobi osuđenika su i najčešći razlog za izricanje disciplinskih mera. Uvidom u evidencije o disciplinskim postupcima uverili smo se da se

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

postupci vode u skladu sa važećim propisima. Bolnica raspolaže samicama, u koje se upućuju isključivo pacijenti za koje je lekar utvrdio da su u stanju da izdrže ovu disciplinsku kaznu.

Najveći problem u obezbeđivanju adekvatne nege za pacijente Specijalne zdravstvene bolnice predstavlja činjenica da je ustanova izuzetno prenaseljena, a broj zaposlenih vrlo mali, tako da o pacijentima brine daleko manje osoblja nego što je to slučaj u civilnim ustanovama.

3. Bezbednost

Zahvaljujući specifičnoj arhitekturi zgrade u kojoj se bolnica nalazi, ali i činjenici da je na spratovima ispod bolnice raspoređeno obezbeđenje Okružnog zatvora u Beogradu, mogućnost bekstva je vrlo mala. Po pravilu, ozbiljniji pokušaji bekstva dešavaju se prilikom transporta pacijenata u druge bolničke ustanove, ili tokom njihovog boravka u tim ustanovama.

Bolnica je opremljena detektorima za metal (jedan detektor je na ulazu, a ostali su ručni i koriste se na odeljenjima) i videonadzorom (postavljeno je 78 kamera ali one ipak ne pokrivaju celu bolnicu). Ipak, dešava se da pacijenti, na različite načine, unesu mobilne telefone i narkotike.

Sukobi osuđenika su ređi nego u zatvorskim ustanovama, ali se dešavaju. Kao što je uobičajeno u svim ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija, obezbeđenje posebnu pažnju obraća na osuđenike od kojih se može očekivati nasilničko ponašanje.

4. Osoblje

Specijalna zatvorska bolnica ima 25 stalno zaposlenih lekara: 19 psihijatar, dva lekara koji su specijalisti interne medicine, dva neurologa i dva lekara sa specijalizacijom iz oblasti opšte medicine. Jedan lekar opšte prakse je zaposlen na određeno vreme. Stalno je zaposlen jedan stomatolog. U bolnici su zaposlene 102 medicinske sestre i tehničara. Radno vreme je za lekare organizovano u dve smene, s tim što postoje i svakodnevna dežurstva, a za medicinske sestre i tehničare u tri smene. Prva smena traje od 7 do 13, druga od 13 do 20, a treća smena od 20 do 8 časova. U toku dežurstva u bolnici su prisutni jedan lekar i po jedna medicinska sestra na svakom odeljenju.

Broj zaposlenih u bolnici daleko je manji od potrebnog. Čak ni radna mesta predviđena sistematizacijom nisu popunjena, a njihov broj je određen uz pretpostavku da u bolnici neće biti više od 450 pacijenata. Međutim, kako broj pacijenata prelazi i 700, a za očekivati je da nastavi da raste, i ukoliko bi broj predviđenih radnih mesta bio popunjen, on bi i dalje bio nedovoljan. Prema informacijama kojim raspolažu lekari bolnice, oko 200 lica kojima je određena obavezna mera lečenja narkomana nalazi se u bekstvu. Svako od njih će po hapšenju biti upućen u Specijalnu zatvorsku bolnicu. Kako je Specijalna zatvorska bolnica jedina ustanova ovog tipa u zemlji, nemoguće je pacijente uputiti u drugu ustanovu, kao što nije moguće ni odbiti prijem pacijenta, bez obzira na prenaseljenost. Dakle, postoji konstantan trend rasta broja pacijenata, koji nije praćen rastom broja zaposlenih u ustanovi. Čak naprotiv, ustanovu je od

2007. godine napustilo 9 lekara specijalista i oko 30 medicinskih sestara. Lekari su plaćeni slabije od njihovih kolega u ustanovama pod nadležnošću Ministarstva zdravlja. Uz to, nije moguće zaposliti lekare bez radnog iskustva (za prijem je potrebno najmanje trogodišnje iskustvo), tako da je nove lekare vrlo teško zaposliti – na poslednji konkurs za prijem troje lekara specijalista nije se javio nijedan kandidat.

U ovakvoj situaciji, zaposleni u bolnici rade u ekstremno teškim uslovima. Nekada, tokom noći, jedna medicinska sestra brine o 240 pacijenata, a tokom dežurstva jedan lekar brine o 700 pacijenata. Ovakav odnos između broja pacijenata i broja zaposlenih nije ni blizu standarda koji važe u ustanovama u nadležnosti Ministarstva zdravlja. Ne treba naglašavati koliko osobenosti pacijenata Specijalne zatvorske bolnice čine rad u ovoj ustanovi teškim, a potencijalno i opasnim (pre oko petnaest godina u bolnici je ubijena doktorica – stomatolog).

Kako se ustanova nalazi u nadležnosti Ministarstva pravde, a ne Ministarstva zdravlja, na zaposlene u bolnici se primenjuje Zakon o državnim službenicima, što za posledicu ima ne samo niže plate, već i apsurdan način određivanja zvanja zaposlenih - lekari imaju zvanje savetnika, a medicinske sestre zvanje referenata.

5. Preporuke

Sve preporuke koje se odnose na Specijalnu zatvorsku bolnicu mogu se uputiti Vladi, odnosno Ministarstvu zdravlja i Ministarstvu pravde, a ne upravi bolnice. Pre svega, zgrada u kojoj se nalazi bolnica potpuno je neadekvatna za zdravstvenu ustanovu. Ovaj problem ne može se nikako rešiti rekonstrukcijom postojeće zgrade, već isključivo premeštanjem bolnice u drugu zgradu. Na taj način moguće je rešiti i problem prenaseljenosti.

Još jedan ozbiljan problem predstavlja i nedostatak osoblja, koji bi se mogao rešiti prenošenjem nadležnosti nad ustanovom sa Ministarstva pravde na Ministarstvo zdravlja, ili prestankom primene Zakona o državnim službenicima na zdravstveno osoblje Specijalne zatvorske bolnice. Da bi se poboljšalo interesovanje medicinskog osoblja za rad u ovoj ustanovi, ali i sprečilo osipanje postojećeg osoblja, potrebno je pre svega omogućiti da zaposleni u ustanovi budu plaćeni u skladu sa složnošću posla koji obavljaju, što trenutno nije slučaj.

OKRUŽNI ZATVOR U BEOGRADU

Vreme posete: april 2010.

Brojno stanje u vreme posete: 71 osuđeno, 1412 u pritvoru (ukupno 1483)

1. Materijalni uslovi

Kada je projektovana i građena (završena je 1953. godine) zgrada Okružnog zatvora u Beogradu, za tadašnje graditelje najvažnije je bilo da se osigura bezbednost zatvora, odnosno onemogućiti bekstvo, pri čemu se nije mnogo vodilo računa o uslovima u kojim će lica lišena slobode živeti. Šta više, gledajući neke delove zgrade, može se zaključiti da je namera graditelja bila da uslove života u zatvoru učine što težim.

Ćelije, odnosno prostorije u kojim lica lišena slobode borave, nemaju prozore kroz koje bi neposredno dopirali svež vazduh i dnevna svetlost, već svetlost, vazduh, ali i grejanje (radijatori su van ovih prostorija) stižu iz hodnika koji se nalaze uz spoljašnje zidove zgrade. Zbog toga su prostorije u kojim lica lišena slobode borave slabo osvetljene i zagušljive, a tokom zimskih meseci, prema rečima osuđenika, i vrlo hladne.

Lošim uslovima doprinosi rastuća prenaseljenost zatvora. U vreme posete, u zatvoru je boravilo skoro 1500 ljudi, uglavnom pritvorenih lica, što je znatno više od projektovanog kapaciteta (oko 750 lica lišenih slobode). Za razliku od većine zatvorskih ustanova u Srbiji, u Okružni zatvor u Beogradu se ne dovode lica koja je policija lišila slobode i koja čekaju da budu izvedena pred istražnog sudiju.

Jedan deo prostorija u kojim borave osuđena lica (tzv. Minel) je u značajno boljem stanju nego ostatak prostorija – ove sobe su čistije i bolje opremljene od ostalih, a predstavljaju izuzetak i po tome što imaju prozore i direktan dotok svežeg vazduha i dnevne svetlosti. U ostalim prostorijama, kako onim u kojim su smeštena osuđena lica, tako i pritvorskim, uslovi su vrlo loši – prostorije su mračne i zagušljive, a i higijena je u nekim prostorijama prilično loša.

U vreme posete u toku su bili završni radovi u novoj kuhinji, tako da će se ubuduće hrana spremati u daleko boljim higijenskim uslovima nego što je to bilo do sada. Prostorije u kojim osuđenici rade se nalaze uglavnom u suterenu, bez dnevne svetlosti.

Sveukupno, što zbog specifične arhitekture, što zbog prenaseljenosti i nedostatka sredstava, uslovi života u ustanovi su vrlo loši, što posebno dobija na značaju ako se zna da dominantnu većinu populacije u ovom zatvoru čine pritvorena lica, za koja važi zakonski režim koji je u mnogome nepovoljniji od onog koji važi za osuđena lica, i koja van zatvorenih prostorija ne provode više od sat vremena dnevno.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Pre nego što kažemo nešto o načinu postupanja prema licima lišenim slobode u Okružnom zatvoru u Beogradu, napominjemo da usled zakonskih ograničenja nismo bili u mogućnosti da razgovaramo sa pritvorenim, već samo sa osuđenim licima (Zakonik o krivičnom postupku propisuje da je za svaku posetu pritvorenom licu potrebno odobrenje postupajućeg sudije). Kako ovde osuđeni čine tek približno dvadeseti deo zatvorske populacije, nemoguće je na osnovu razgovora samo sa ovom grupom lica lišenih slobode dati sveobuhvatnu ocenu o postupanju zatvorskog osoblja prema svim licima u zatvoru. Pored toga, i osoblje sa kojim smo razgovarali je u potpunosti ili u najvećoj meri angažovano na radu sa osuđenima. Zbog svega ovoga, u ovom tekstu pažnju ćemo posvetiti pre svega postupanju prema osuđenim licima (uz to, skrećemo pažnju da je zbog slabog interesovanja osuđenika za razgovor, uzorak intervjuisanih osuđenika bio vrlo mali).

Od osuđenika sa kojim smo razgovarali nismo dobili pritužbe na bilo kakvo fizičko ili psihičko zlostavljanje. Primdabe koje su iznosili odnosile su se na loše uslove boravka (zagušljivost, nedostatak svetlosti i skućen prostor), nedostatak aktivnosti i kratko vreme koje provode u šetnji (usled prenaseljenosti, nije moguće obezbediti da boravak na svežem vazduhu traje dva sata dnevno, kao što je to propisano ZIKS, već šetnje traju između 45 minuta i sat vremena). Osuđenici kažu da imaju korektne odnose sa zatvorskim osobljem.

Prema zatvorskim evidencijama, upotreba mera prinude prema osuđenim licima je retka – tokom 2008. nije zabeležen nijedan slučaj, a tokom 2009. godine zabeležena su samo dva slučaja korišćenja sredstava prinude. Treba skrenuti pažnju na to da se u zatvoru ne sprovodi zakonom propisana procedura u slučaju upotrebe mera prinude (ovo se odnosi i na pritvorena i na osuđena lica). Naime, lekarski pregled neposredno posle upotrebe sredstava prinude se obavlja, ali se ne ponavlja dva puta u naredna 24 časa, kao što je to propisano članom 130. ZIKS. Doktorica sa kojom smo razgovarali i ne zna za ovu zakonsku odredbu.

Disciplinski postupci protiv osuđenih lica vode se u skladu sa zakonom. Uopšte, evidencije o disciplinskim postupcima i disciplinskim merama se vrlo uredno vode. Tokom 2009. godine izrečene su 63 disciplinske mere, najčešće zbog nedisciplinovanog ponašanja, posedovanja i konzumiranja opojnih sredstava, posedovanja mobilnog telefona i kašnjenja sa vikend odsustva.

Kontakt sa spoljnim svetom – dopisivanje, telefoniranje i posete, odvija se u skladu sa zakonom. Od osuđenika nismo dobili pritužbe koje bi se odnosile na uskraćivanje nekog od ovih prava.

Vaspitačice su vrlo dobro upoznate sa ličnim prilikama osuđenika i njihovim ponašanjem u zatvoru. Kako je od početka godine broj pritvorenih lica naglo rastao (povećao se za oko 250), broj osuđenika se morao smanjivati, pa su neki osuđenici prebačeni u druge zatvore, tako da je smanjenjem broja osuđenika omogućeno da rad vaspitača sa preostalim osuđenima bude lakši i intenzivniji.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

U Okružnom zatvoru u Beogradu nema stranaca na izdržavanju kazne, ali se dešava da budu pritvoreni. Najozbiljniji problemi u postupanju sa strancima javljaju se kada su privedeni kineski državljani koji ne govore ni srpski ni engleski jezik. Tada nije moguće u potpunosti upoznati pritvorenike sa njihovim pravima i kućnim redom.

3. Bezbednost

Poslednje bekstvo zabeleženo je 2008. godine. Posle toga, dešavala su se samo udaljenja – u dva slučaja osuđenici su napustili radna mesta, kada su bili angažovani van zatvora. Kao što je već pomenuto, zatvor je projektovan tako da je iz njega vrlo teško pobeći. Zgrada je pokrivena video-nadzorom i ima detektore za metal, a prostorije u kojim borave lica lišena slobode se relativno često pretresaju. I pored toga, u zatvor se unose mobilni telefoni i narkotici (tokom 2009. godine kod osuđenih lica je pronađeno 9 mobilnih telefona, a protiv njih je pokrenuto i 19 postupaka zbog posedovanja i konzumiranja opojnih supstanci – doduše, deo osuđenika izlazi iz zatvora vikendima, tako da je moguće da su narkotike koristili tokom izlaska).

Kao u svim zatvorskim ustanovama, da bi se sprečili fizički sukobi zatvorenici za koje je razumno očekivati da bi mogli izazvati incidente se razdvajaju – smeštaju u odvojene prostorije i izvode odvojeno u šetnju.

Napadi na službena lica se dešavaju – tokom 2009. godine među osuđeničkom populacijom zabeleženo ih je 7.

4. Zdravstvena nega

U ovom zatvoru postoje dve ambulante opšte prakse. Prostorije su prostrane, dobro osvetljene i uredne. Ambulante su opremljene aparatima za merenje krvnog pritiska, merenje šećera u krvi, EKG, instrumentima i sanitetskim materijalom za jednostavne hirurške intervencije. U okviru Okružnog zatvora u Beogradu postoje i dve specijalne ambulante, od kojih se jedna nalazi u zgradi koju koriste Posebno veće za organizovani kriminal i Veće za ratne zločine Višeg suda u Beogradu. Ne postoji bolesnička soba, već se pacijenti kojima je hospitalizacija neophodna vode u Specijalnu zatvorsku bolnicu.

U zdravstvenoj službi su stalno zaposlena tri lekara: jedan doktor specijalista interne medicine i dva doktora specijalista opšte medicine. Na određeno vreme zaposlena su još dva doktora specijalista opšte medicine koji su trenutno na specijalizaciji iz urologije, odnosno interne medicine. Ukupno je zaposleno sedam medicinskih tehničara – pet stalno, a dva na određeno vreme. Tri medicinska tehničara su zaposlena u specijalnoj ambulanti. Zdravstvena služba radi u dve smene – prva je od 7:30 do 15:30, druga od 14 do 21 časa. U ovoj ustanovi radi se u dve smene: prepodnevna je od 7:30 h do 15:30 h i popodnevna od 14 h do 21 h časa radnim danima, a subotom zdravstvena služba radi samo prepodne. Ne postoje noćna dežurstva – ukoliko je potrebna intervencija tokom noći, pozivaju se lekari iz Specijalne zatvorske bolnice koja se nalazi na spratovima iznad zatvora. Doktor specijalista interne medicine radi i

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

po pozivu u slučaju da u toku noći ili vikendom postoji hitan slučaj, ili u slučaju povređivanja. Ustanova ima stomatološku ambulantu. U stomatološkoj ambulanti stalno su zaposleni stomatolog i stomatološki tehničar. U zatvoru je stalno zaposlen i farmaceutski tehničar koji je, između ostalog, zadužen i za nabavku lekova. Angažuju se i stručni konsultanti iz civilnih ustanova - psihijatar i kardiolog dolaze dva puta nedeljno, a hirurg, neurolog i oftalmolog posećuju zatvor jednom nedeljno. Važno je napomenuti da pacijent ima pravo da traži da ga pregleda izabrani lekar, što se i omogućava.

Lekarski pregled zatvorenika se vrši uvek u roku od 24 časa od prijema. Vikendom ovaj pregled obavljaju lekari Specijalne zatvorske bolnice.

Kontrola ishrane, higijene, sanitarnih uređaja, ventilacije i grejanja se redovno vrši i u tome učestvuje medicinska tehničarka.

Kad su u pitanju infektivne bolesti, najčešće se javlja hepatitis C. U zatvoru postoji mogućnost davanja terapije pegilovanim interferonom. U saradnji sa nadležnim zdravstvenim ustanovama, sprovodi se i metadonska terapija.

Apoteka je pod nadzorom medicinskog tehničara, i dobro je snabdevena. Zatvor nema laboratoriju, ali sve analize obavlja u saradnji sa Specijalnom zatvorskom bolnicom.

Lekarski pregled se zakazuje kod službe obezbeđenja i obavlja istog ili narednog dana, izuzev vikendom. Pregledi se vrše bez prisustva obezbeđenja. Hitne intervencije se vrše u Specijalnoj zatvorskoj bolnici ili drugim zdravstvenim ustanovama. Pristup civilnim zdravstvenim ustanovama je dobro regulisan i funkcioniše bez značajnijih problema. Kada se pacijenti prevoze u druge ustanove radi lečenja, u pratnji ide samo obezbeđenje, iako je preporučljivo da u takvim situacijama i medicinsko osoblje bude deo pratnje. Zatvor nema sanitetsko vozilo, već koristi vozilo Specijalne zatvorske bolnice.

Ne vrše se sistematski pregledi osuđenika. Osuđenici upućeni u samicu se redovno pregledaju. Neuropsihijatar je posebno edukovan iz oblasti zatvorske patologije, a medicinsko osoblje je edukovano da prepozna znake rizika od samoubistva.

Osuđenicima su dostupne informacije o njihovom zdravstvenom stanju. Dobili smo podatak da je povremeno bilo odbijanja predložene terapije, kao i sakrivanja ordinirane terapije.

5. Osoblje

Broj zaposlenih u ustanovi je 374, od čega najviše u službi obezbeđenja – 276. Ipak, broj zaposlenih u službi obezbeđenja nije dovoljan, i očekuje se da bude povećan. Popunjeno je 96% radnih mesta predviđenih sistematizacijom. Kao i u drugim zatvorskim ustanovama, najteže je zaposliti medicinsko osoblje (popunjeno je 70% predviđenih radnih mesta).

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

U poslednje dve godine vođeno je preko 30 disciplinskih postupaka protiv zaposlenih. Pet zaposlenih je otpušteno. Zaposleni protiv kojih je u toku disciplinski postupak najčešće bivaju suspendovani do okončanja postupka.

6. Preporuke

Usled arhitekture zgrade, uslove boravka, koji se u većem delu zgrade mogu oceniti nehumanim, je teško poboljšati. Gradnja nove kuhinje je pozitivan pomak, ali je teško očekivati da se ostali delovi zgrade renoviranjem mogu značajnije izmeniti.

Važno je obezbediti da sve prostorije u kojim lica lišena slobode borave budu snabdevena dovoljnim brojem primeraka najvažnijih propisa kojim su definisana prava i obeveze lica lišenih slobode (ZIKS, Pravilnik o kućnom redu, Pravilnik o disciplinskim prestupima, merama i postupcima prema suđenim licima).

Ukoliko broj zaposlenih u službi obezbeđenja bude povećan, kao što se očekuje, to bi trebalo omogućiti da se vreme koje lica lišena slobode provode van zatvorenih prostorija produži, što je vrlo važno, imajući u vidu da se u zatvoru uglavnom nalaze pritvorena lica, koja ne mogu biti radno angažovana i nemaju osmišljen program aktivnosti. Za ovu grupu lica vrlo je važno obezbediti kontakt sa spoljnim svetom, koji ne bi trebao biti ograničen na posete, dopisivanje i telefoniranje, već bi bilo dobro da se pritvorenim licima omogući dobro snabdevanje štampom i knjigama i gledanje televizije.

Lekarski pregled nakon upotrebe mera prinude treba ponavljati u periodu između dvanaestog i dvadesetčetvrtog sata od trenutka primene mere prinude, kao što je to propisano članom 130. ZIKS. Pored toga, trebalo bi obezbediti pratnju medicinskog osoblja licima koja se transportuju u zdravstvene ustanove radi lečenja.

OKRUŽNI ZATVOR U SMEDEREVU

Vreme posete: april 2010.

Brojno stanje u vreme posete: 50 osuđenih, 5 prekršajno kažnjenih, 81 u pritvoru (ukupno 136)

Prosečno brojno stanje tokom poslednje godine: između 135 i 145

1. Materijalni uslovi

Okružni zatvor u Smederevu nalazi se u samom centru grada, uz zgrade policije i suda. Tačnije, zatvor i sud se nalaze u istoj zgradi. Pored ove zgrade, zatvor raspolaže i ekonomijom namenjenom proizvodnji hrane.

Zgrada zatvora je vrlo mala - projektovana je za smeštaj tek nešto više od sto lica, a u poslednjih godinu dana u njoj je u proseku smešteno između 135 i 145 ljudi. Dakle, kada su u pitanju materijalni uslovi, nedostatak prostora predstavlja najveći problem. U poslednje vreme, izvršeni su radovi kojim je proširen kapacitet ustanove u delu u kojem borave pritvorena lica, a od prostorije u kojoj je skladišten ugalj napravljena je sala za posete pritvorenim licima. I pored toga, pritvorski deo ostaje deo zatvora u kojem je prenaseljenost najizraženija. Zbog položaja zgrade, praktično je nemoguće dalje preduzimati radove kojim bi se povećao kapacitet zatvora.

Prostorije u kojim lica lišena slobode spavaju se dobro održavaju i uglavnom su čiste i proventrene. Vodi se računa o tome da pušači budu smešteni odvojeno od nepušača, što je svakako pozitivno. Neke od prostorija, poput one koja se koristi kao samica, su slabo osvetljene, što je pre svega posledica položaja zgrade. Interesantno je da je većina prostorija opremljena frižiderima, tako da lica lišena slobode mogu sačuvati hranu koju dobijaju u paketima. U jednom delu zatvora – njegovom najvišem spratu, na kome su smeštena pritvorena lica, postavljeni su klima uređaji. Kuhinja je čista i uredna. Jedna od loših posledica položaja zgrade je i mali prostor za šetnju.

31

2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Od lica koja borave ili su boravila u ovom zatvoru ni pre, ni tokom, ni posle posete nismo dobili nikakve pritužbe koje bi se odnosile na bilo kakav oblik fizičkog ili psihičkog zlostavljanja. Nije bilo pritužbi ni na način vođenja disciplinskih postupaka. Uvidom u evidencije o disciplinskim postupcima uverili smo se da se oni vode u skladu sa zakonom. Disciplinski postupci se najčešće pokreću zbog zloupotrebe posebnih prava i pogodnosti.

Mere prinude se retko upotrebljavaju - u poslednje dve godine svega devet puta. Služba obezbeđenja vodi uredne evidencije o upotrebi mera prinude, ali se nakon njihove primene lekarski pregled ne ponavlja kao što je propisano članom 130. ZIKS.

OPEN SOCIETY INSTITUTE

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Između 30 i 40% osuđenih je radno angažovano, na zatvorskoj ekonomiji i na održavanju gradske tvrđave i objekata fudbalskog kluba. Zbog prenaseljenosti i nedovoljnog broja zaposlenih u službi obezbeđenja nije uvek moguće obezbediti da pritvorena i osuđena lica provedu bar dva sata dnevno van zatvorenih prostorija, kao što je propisano ZIKS. Zbog nedostatka prostora, i mogućnosti za rekreaciju su krajnje limitirane.

Komunikacija sa spoljnim svetom je omogućena – telefoniranje, dopisivanje i posete se odvijaju u skladu sa odredbama ZIKS. Zatvorske prostorije su opremljene televizorima, a postoji i skromna biblioteka.

3. Bezbednost

U poslednje tri godine nije zabeleženo nijedno bekstvo - zabeležen je svega jedan pokušaj. Položaj zgrade zatvora je takav da je vrlo teško pobeći. Zahvaljujući činjenici da se zatvor i sud nalaze u istoj zgradi, nema potrebe za korišćenjem motornih vozila prilikom sprovođenja pritvorenih ili osuđenih lica na suđenja, bar kada se ona odvijaju u Smederevu.

Zatvor poseduje detektor za metal i video nadzor, a u vreme posete očekivalo se da bude snabdeven i detektorima za mobilne telefone.

Prema rečima osoblja zatvora, strogo se vodi računa o tome da se spreči formiranje bilo kakvih neformalnih grupa. Osuđenici s kojima smo razgovarali rekli su nam da ne postoji bilo kakva hijerarhija ni među osuđenim, ni među pritvorenim licima.

Nasilje među licima lišenim slobode je vrlo retko. U poslednje dve godine nije bilo fizičkih sukoba koji bi za posledicu imali telesne povrede. U poslednjih godinu dana nije zabeležen nijedan slučaj stavljanja pod pojačan nadzor.

4. Zdravstvena nega

U zdravstvenoj službi stalno je zaposlen jedan medicinski tehničar, a lekar koji je zaposlen u lokalnom medicinskom centru u zatvor dolazi dva puta nedeljno. Zatvor nema ni pravu ambulantu ni stacionar, već je za potrebe zdravstvene službe (za obavljanje zdravstvenih pregleda) adaptirana jedna manja ćelija, koja je ujedno i jedina prostorija koju medicinska služba ima na raspolaganju. Ona je minimalno opremljena medicinskom opremom.

Lekarski pregledi se obavezno obavljaju po prijemu i prilikom otpusta iz zatvora. Ovi pregledi se posebno evidentiraju za pritvorena, prekršajno kažnjena i osuđena lica. Pregledi se obavezno vrše i nakon upotrebe sredstava prinude, ali se ne ponavljaju kao što je propisano članom 130. ZIKS. Pregledi su vršeni i za vreme trajanja epidemije gripa.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Interesantno je istaći da se pregledi vrše pod nadzorom službe obezbeđenja i to tako što se pacijent i lekar nalaze u prostoriji zdravstvene službe, a obezbeđenje u hodniku, pred otvorenim vratima. Lekar ovakav način pregledanja obrazlaže razlozima bezbednosti. U gotovo svim ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija, uključujući i one u kojim se nalaze izuzetno nasilni zatvorenici, pregledi se obavljaju bez prisustva službe obezbeđenja, izuzev u slučaju da obezbeđenje proceni da postoji ozbiljan rizik po bezbednost medicinskog osoblja ili lica lišenog slobode ukoliko bi se pregled obavljao bez prisustva službe obezbeđenja. Ovakve situacije vrlo su retke, čak i ustanovama zatvorenog tipa. Imajući u vidu da se u Okružnom zatvoru u Smederevu (kategorisanom kao ustanova poluotvorenog tipa) nalaze osuđeni na kazne zatvora do godinu dana, pregledi bi po pravilu trebali da se obavljaju bez prisustva službe obezbeđenja, a samo izuzetno, ukoliko za to postoje ozbiljni razlozi, uz prisustvo službe obezbeđenja (ovo bi se verovatno dešavalo samo kada je neko od pritvorenih lica izuzetno nasilno ili u stanju umanjene uračunljivosti).

Kako zatvor nema stacionar, lečenje pacijenata kojima je potrebna hospitalizacija vrši se u lokalnim civilnim ustanovama ili u Specijalnoj zatvorskoj bolnici. Prilikom transporta ovih pacijenata u njihovoj pratnji ide medicinski tehničar, što je vrlo dobro.

U zatvoru ne postoji stomatološka služba, već se zatvorenici vode kod stomatologa, ali i to po pravilu samo u slučaju da je potrebno vađenje zuba.

Zatvor ima vrlo dobru saradnju sa sudovima, tako da se ne javljaju situacije u kojim se čeka odobrenje sudije za odvođenje pritvorenih lica na pregled ili lečenje van zatvora.

5. Osoblje

U zatvoru je zaposlena 31 osoba, što je 80% od broja predviđenog sistematizacijom. U službi obezbeđenja rade 24 zaposlena, uključujući jednu ženu. Ova služba je izuzetno opterećena, i osim toga što joj nedostaje ljudstva, nedostaju joj i sredstva za rad, pre svega specijalna vozila. Zbog ovih problema, ali i velikog broja pritvorenih lica, dešava se da obezbeđenje nije u mogućnosti da neka pritvorena ili osuđena lica sprovede na suđenja.

Nedostatak stalno zaposlenog lekara i boljih uslova za rad zdravstvene službe (pre svega nedostatak stacionara) svakako predstavlja vrlo nepovoljnu okolnost i otežava rad osoblja cele ustanove.

6. Preporuke

Okružni zatvor u Smederevu je vrlo dobro održavana i organizovana ustanova, na čiji rad od lica koja u njemu borave ili su boravila nismo dobili nijednu primedbu. Prostorije se dobro održavaju, a prema licima lišenim slobode postupa u skladu sa zakonom. Ovakvu praksu bi trebalo održavati.

Nažalost, zbog položaja zgrade je teško moguće obezbediti uslove za rekreaciju. Zbog toga, treba voditi računa o tome da se licima koja borave u zatvoru obezbedi da koliko god je moguće dugo borave

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

van zatvorenih prostorija. Ovo se posebno odnosi na pritvorena lica, jer ona ne mogu biti radno angažovana a nemaju ni osmišljen program aktivnosti.

Za dobru zdravstvenu zaštitu neophodno je zapošljavanje lekara. Odmah bi trebalo promeniti način vršenja lekarskih pregleda, i obavljati ih bez prisustva obezbeđenja. Lekarski pregled nakon upotrebe mera prinude treba ponavljati između dvanaestog i dvadesetčetvrtog sata od trenutka upotrebe mere prinude, u skladu sa članom 130. ZIKS.

Stomatološke usluge, koje se obavljaju van zatvora, ne bi smele biti ograničene na vađenje zuba, već bi trebale da obuhvataju i popravke zuba.

Osoblje bi trebalo obučavati kako bi bilo sposobno da rano prepozna psihičke smetnje i rizike od samoubistva kod lica lišenih slobode.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

KAZNENO-POPRAVNI ZAVOD U ČUPRIJI

Vreme posete: april 2010.

Brojno stanje u vreme posete: 276 osuđenih, 98 lica u pritvoru (ukupno 374)

Prosečno brojno stanje tokom poslednje godine: 371

1. Materijalni uslovi

Kazneno-popravni zavod u Čupriji poseduje dva objekta namenjena za smeštaj lica lišenih slobode. Starija zgrada se nalazi u gradu, uz zgradu policije i odskoro su u njoj smeštena isključivo pritvorena lica (do nedavno se u ovoj zgradi nalazilo i prijemno odeljenje za osuđene, ali je zbog prenaseljenosti pritvorskih prostorija preseljeno u drugu zgradu) i u manjem delu lica privedena od strane policije koja čekaju odluku o određivanju pritvora. U ovoj zgradi je u sobama smešteno od 4 do 20 lica. Uprava zavoda je izračunala da u ovde na jednog pritvorenika dolazi približno 2,2 kvadratna metra. Prostorije se dobro održavaju, neke su nedavno renovirane, ali su neke sobe zbog položaja zgrade (nalazi se na skućenom prostoru), odnosno blizine susednih zgrada, ali i veličine prozora, vrlo slabo osvetljene. Neke prostorije su zagušljive, ne samo zbog veličine prozora već i zbog toga što se u njima puši. Postoji malo šetalište.

Druga, novija zgrada nalazi se van grada i njoj borave osuđena lica. Ova zgrada je dobro uređena, sa prostorijama koje su dobro osvetljene i provetrene. U sobama ima najviše 22 kreveta, a uz sobe u kojim se spava postoje dnevni boravci. U ovoj zgradi postoji i bolesnička soba sa 14 kreveta. Prostorije se dobro održavaju, čiste su i uredne. Zgrada ima prostrano i lepo uređeno dvorište. I kuhinja je uredna i čista.

Uopšte, stiče se utisak da se prostorije celog zavoda dobro održavaju i da je higijena u zavodu sasvim zadovoljavajuća.

2. Postupanje prema licima lišenim slobode

Od osuđenika iz ovog zavoda nismo dobili pritužbe na bilo kakav oblik fizičkog ili psihičkog zlostavljanja. Prema rečima osuđenika, odnosi sa osobljem ustanove su vrlo korektni. Osuđenici nisu prijavili bilo kakve nepravilnosti u vezi sa vođenjem disciplinskih postupaka. Interesantno je da su u ovom zavodu disciplinski kažnjavana i pritvorena lica, što je retkost u kazneno-popravnim ustanovama u Srbiji, jer sudovi, u čijoj su nadležnosti disciplinski postupci protiv pritvorenika, po pravilu ne reaguju na predloge za pokretanje disciplinskih postupaka koje dobijaju od zatvorskih službi, tako da se nasilje među pritvorenim licima uglavnom ne kažnjava. Ovakva praksa sudova sigurno loše deluje na opštu klimu u zatvorima, a posebno na disciplinu pritvorenih lica.

Mere prinude se upotrebljavaju vrlo retko. Prema evidencijama zavoda, u poslednje dve godine upotrebljena su svega pet puta.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

Nismo dobili primedbe na ostvarivanje prava na dopisivanje i telefoniranje.

Prema rečima zaposlenih u službi obezbeđenja, zbog velikog broja pritvorenih lica njima nije uvek moguće obezbediti da van zatvorenih prostorija provedu dva sata dnevno, kao što je to propisano ZIKS. Iz istog razloga u poslednje vreme je skraćeno trajanje poseta.

Ozbiljnije primedbe osuđenih lica odnosile su se samo na dostupnost i kvalitet zdravstvene zaštite. Naime, neki osuđenici su se žalili da dugo čekaju specijalističke preglede a neki su ubeđeni da se neadekvatno leče.

Oko 80 osuđenih lica je radno angažovano. U zavodu se vrši obučavanje za posao strugara, a osuđenim licima su dostupni kursevi za rad na računaru i program opismenjavanja. Ipak, interesovanje za ove aktivnosti nije veliko, a problem predstavlja i činjenica da osuđena lica uglavnom kratko borave u zavodu.

3. Bezbednost

U poslednje tri godine nije bilo čak ni pokušaja bekstva. U tom periodu zabeležena su četiri udaljenja – osuđenici se nisu vratili sa vikend poseta.

Iako je veliki broj lica lišenih slobode u ovom zavodu krivično gonjen zbog dela koja uključuju nasilje, ono je retko i među osuđenim i među pritvorenim licima. Tokom 2009. godine nijedan disciplinski postupak nije vođen zbog tuče ili napada na osuđena lica. I napadi na službena lica su retki, od 2008. godine zabeležen je samo jedan. Osuđenici sa kojim smo razgovarali misle da su bezbedni i da je obezbeđenje sposobno da spreči bilo kakve ozbiljnije incidente. U poslednje dve godine nije bilo samoubistava, ali je bilo ozbiljnih pokušaja samoubistava (tokom poslednje dve godine zabeleženo ih je pet).

Kako se radi o zavodu otvorenog tipa, a osuđenici su uglavnom osuđeni na kratke zatvorske kazne, ne postoje neformalne grupe, ali se dešavalo da osuđenici pokušaju da ih formiraju.

4. Zdravstvena nega

Zavod nema zaposlenog lekara, ali ima ugovor sa lokalnom opštom bolnicom prema kome je bolnica dužna da obezbedi prisustvo lekara u zavodu četiri puta nedeljno. Lekar koji dolazi u zavod je anesteziolog. U zdravstvenoj službi su zaposlena dva medicinska tehničara. Postoje dve ambulante, jedna manja u zgradi u kojoj se nalaze pritvorena lica, i jedna veća u zgradi u kojoj su smeštena osuđena lica. Obe ambulante su vrlo uredne i čiste. U zgradi u kojoj su smeštena osuđena lica postoji i bolesnička soba, dobro provetrena i čista. U zavodu ne postoje uslovi za stacionarno lečenje.

Kako lekar nije svakodnevno prisutan, pregled po prijemu se ne obavlja uvek u roku od 24 časa, kao što je propisano ZIKS. U trenutku posete zavodu, lekar kog opšta bolnica šalje u zavod je bio na

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

bolovanju, a niko ga nije menjao, tako da se pregled lica lišenih slobode po prijemu nije ni obavljao. Prema rečima medicinskog tehničara, pre otpusta se ne obavlja pregled. Pregled lica prema kojim su upotrebljene mere prinude ne obavlja se uvek, kao što je propisano ZIKS. Specijalistički pregledi se obavljaju u opštoj bolnici. Nedostatak stalno zaposlenog lekara predstavlja ozbiljan problem jer se dešava da se na pregled u zavodu čeka i po deset dana. U takvim situacijama tehničar procenjuje da li je pacijentu hitno potreban pregled, i ako smatra da jeste, pacijent se vodi u opštu bolnicu. Ovakvu praksu sam tehničar smatra problematičnom jer je samo lekar kompetentan da donosi procenu o tome da li je pacijentu potrebna hitna intervencija.

Svi pregledi se vrše bez prisustva obezbeđenja.

Stomatološke usluge se vrše van zavoda. Moguće je lečenje u privatnim stomatološkim ordinacijama.

U zavodu se ne sprovodi metadonska terapija, jer je ne sprovode ni zdravstvene ustanove u gradu. Licima lišenim slobode dostupna je takozvana supstituciona terapija. Redovno se vrše psihijatrijski pregledi.

Zavod ima vrlo dobru saradnju sa Specijalnom zatvorskom bolnicom, ali nailazi na probleme u saradnji sa sudovima. Naime, u vreme posete u zavodu se nalazio osuđenik kome je izrečena mera obaveznog psihijatrijskog lečenja, za koje postoje uslovi postoje samo u Specijalnoj zatvorskoj bolnici, ali nadležni sud i pored urgencija uprave zavoda nedeljama nije izdavao nalog da se lice prebaci na lečenje u Specijalnu zatvorsku bolnicu.

5. Osoblje

Broj zaposlenih u zavodu je 73, što je za 15% manje od broja predviđenog sistematizacijom. Naravno, najviše zaposlenih radi u službi obezbeđenja. Zbog prenaseljenosti, ali i činjenice da se u pritvoru u ovom zavodu nalaze lica iz nadležnosti čak 11 viših sudova, služba obezbeđenja je izuzetno opterećena, najviše zbog velikog broja sprovođa na suđenja. Veći broj zaposlenih nije potreban samo u službi obezbeđenja, već i u zdravstvenoj službi, a prema mišljenju uprave zavoda, i u službi za tretman.

Kada je u pitanju opremljenost, zaposleni ističu potrebu za većim brojem vozila.

6. Preporuke

Prostorije zavoda, a posebno one u kojim borave osuđena lica, se uglavnom dobro održavaju. Prema informacijama koje smo dobili prilikom posete, osoblje zavoda prema licima lišenim slobode postupa u skladu sa zakonom i takvu praksu treba nastaviti.

Od velikog značaja za dobro funkcionisanje ustanove bilo bi zapošljavanje lekara, jer se u trenutnim okolnostima ne poštuje čitav niz zakonskih odredbi vezanih za rad zdravstvene službe – pre

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.

svega pregledi lica lišenih slobode se ne vrše odmah po prijemu, kao što je to propisano ZIKS, niti se redovno obavljaju pregledi nakon upotrebe mera prinude, što je takođe propisano ZIKS.

Uopšte, najozbiljniji problem u funkcionisanju ustanove, na koji skreću pažnju i osuđenici, jeste nedostatak stalno prisutnog medicinskog osoblja, posebno lekara, u čijem odsustvu su zaposleni tehničari prinuđeni da donose odluke koje bi trebao da donosi isključivo lekar.

Osoblje zavoda trebalo bi obučavati kako bi bilo u stanju da rano prepozna psihičke smetnje i rizik od samoubistva kod lica lišenih slobode, posebno imajući u vidu da je u prošlosti u zavodu bilo ozbiljnih pokušaja samoubistava.

Projekat "Sprečavanje i kažnjavanje torture - od usvajanja pravnih standarda do unapređivanja prakse" sprovodi se uz finansijsku podršku Evropske unije i Instituta za otvoreno društvo.